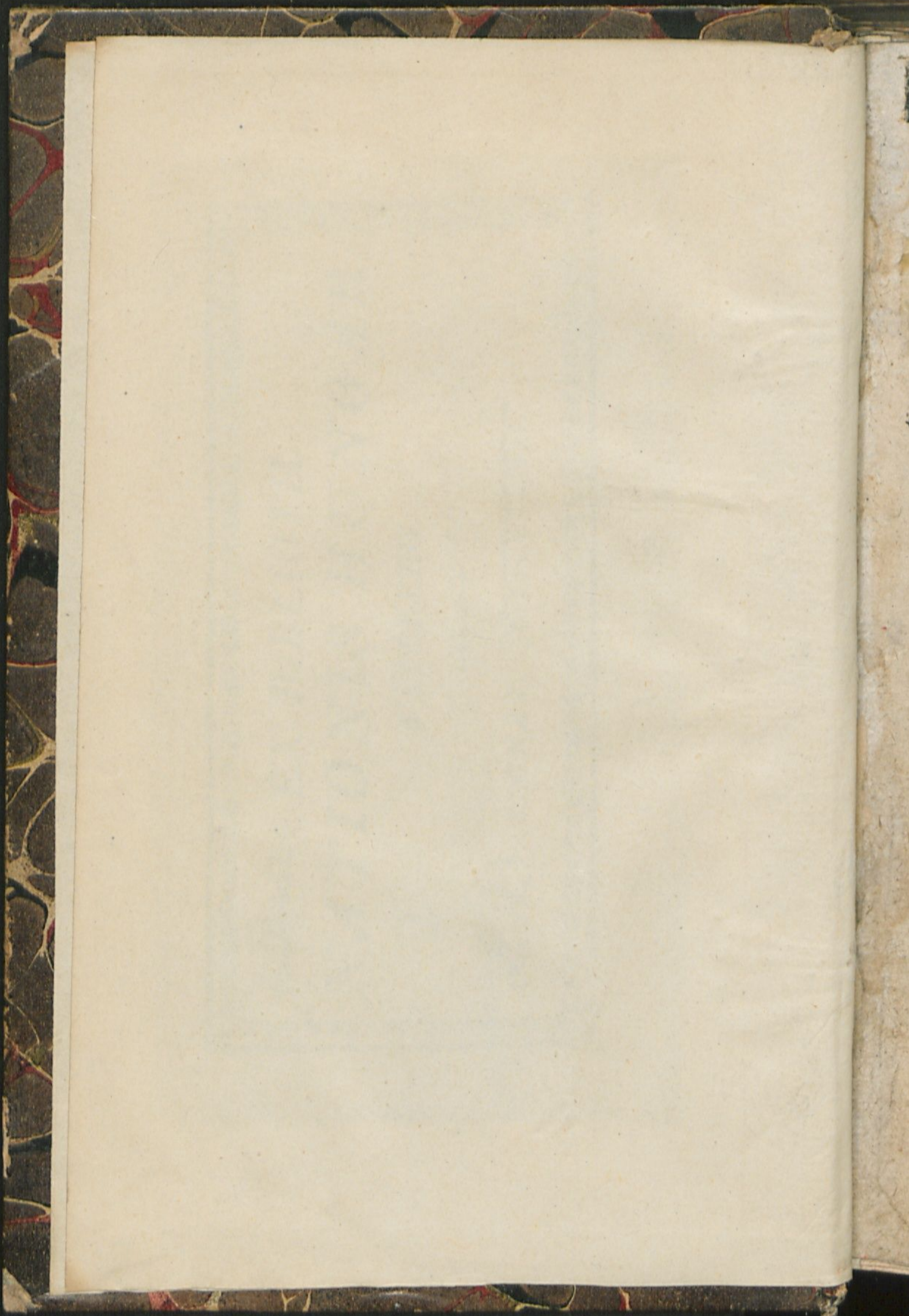

as,
lia
aria,
catech.
6/9

~~A VIII. 75.~~ EX BIBLIOTH.
NATIONIS HUNGAR.
I VITEBERG.

—
D. 113. SIGNAT. 1515CCCXIII.

Catechelis
D. MARTINI
LUTHERI
MINOR

GERMANICE,
LATINE,
GRÆCE &
EBRAICE,

Edita studio & opera

M. Iohannis Claij Hertzberg.
Iterum recognita & emendata.

VVitebergæ, Anno M. D. LXXIX.

CLARISSIMIS VIRIS
IOHANNI CLAUDIO ET
IOHANNI MYLIO.

ABDIAS PRÆTORIVS.

Inspicienda mihi nuper cum forte venirent,
Quæ fuerant vestra condita scripta manu,
Tam doctos sanosq; velut nouisse labores,
Sic operæ cœpi tum meminisse meæ:
Qua mihi consimilis quondam melioribus annis
Militia in studijs experiunda fuit.
Sed vestra vnanimi consensu tradita vestro
Continuo vt manibus versa fuere meis,
Peruigili primum illud opus cura esse videbam,
Vt responderent, magne Luthere, tuis.
Tantus enim mundi furor est, tam dira cupido,
Vt quiduis carpat turba maligna virum:
Tantum pro zelo scelus est sub nomine Christi,
Vix satis vt cautus vocibus esse queas.
Qualia nunc tractant implendo vocibus orbem,
Quos Catharis priscis dixeris esse pares.
Sed vos, quicquid erit, cum sint hæc mente peracta
Non minus officij quam ratione pia,
Vt paribus nunc illa animis studijsq; legatis,
Vistri iam contra muneris illud erit.
Nec fuerit forsân dubitandi causa relicta,
Quin sint & publi grata futura pie,
Quæcumq; has operas, quæcumq; hæc scripta videat
Quæcûq; & studijs id genus imbuitur. (bit,

ILLV

ILLVSTRI ET

MAGNIFICO DOMINO,

DN. IOHANNI FRIDERICO

Comiti in Hardeck, Glotz, & in Machlandia,

Baroni de Statemberg, Domino in Kreyzing,

Hereditario Pincerne Archiducatus Au-

striae, & Dapifero in Styria, Cunst-

dij, Domino suo clementis-

simo, S.

VM CONFECTIS IN

munere Scholastico annis

duodecim & amplius, spon-

te mea functione laboriosa

Francostenij me abdicaf-

sem, eaque de causa Vuitebergam ve-

nissem, vt studio Theologico me da-

rem, & quicquid mihi reliquum esset

ætatis, id in ministerio Ecclesiastico cō-

sumerem: Præter opinionem accidit,

vt denuò mitterer ad scholæ Northusa-

næ gubernationē quam nunc annum

alterum sustineo, factumq; est, vt iuxta

tritum prouerbio versiculum, Incide-

rim in Scyllam cupiens vitare Charyb-

A

2

dino

E P I S T O L A

4
 din. Vere enim καπνόν γε φάγων εἰς τὸ
 πῦρ διεέπεσον. Nam etsi & locus & ho-
 mines placent: tamen, quia & pertæ-
 sum est scholasticarum molestiarum,
 & hoc seculo effrenis est in iuventute
 morum dissolutio, dici vix potest,
 quàm mihi hæc gubernatio oneri sit,
 & quàm ab illa liberari sæpe optaue-
 rim. Interim tamen, dum me & Deus
 hoc officio fungi vult, & viri boni, qui
 mihi optimè volunt, ad manendum
 hortantur: ego, quæ officij mei sunt, ea,
 qua debeo, fide, exequor, & ijs horis
 quæ mihi à prælectionibus publicis &
 gubernatione relinquuntur vacuæ, lin-
 guam Ebræam exerceo, & ad sacra-
 rum literarum studium me preparo. Id
 cum animaduersum esset, petiuerunt
 à me, imò suo iure mihi iniunxerunt
 clarissimi quidam & doctissimi viri,
 omnibus officijs colendi, vt Cateche-
 sin Lutheri minorem cum explicatio-
 nibus succinctis Ebræo sermone inter-
 pretarer. Cui labori etsi me imparem
 intelligebam, dum meo me modulo ac
 pede

DE DICATONIA
pede metiebar: tamen, quia illorum
autoritatem defugere neque volebam,
neque fas esse putabam, accessi ad opus,
magis audacter quam perite, meo me
consolatus Symbolo בְּאֵלֵהֶם. Impulit
præterea consideratio utilitatis, quæ ad
studiosam iuventutem reditura vides
batur, quod fastidium Catechetici li-
belli iam antè visi & lecti (sumus enim
natura omnes ἀψινοεργὶ ἔ φιλόθεοι)
lenitura esset nouitate interpretationis,
& linguam sacram exercendi occasio-
ne. Eandemque ob causam addidi
Græcam versionem doctissimi viri &
amici mei Dn. Iohannis Mylij, Latinæ
quidem Catecheseos versionem respon-
dentem antea editam, nunc vero ad
Germanici textus à Luthero confecti
similitudinem ac imitationem recogni-
tam & accommodatam. Quod si cui
quædam à me non satis commodè ex-
pressa videbuntur, eum ego oratū vo-
lo, vt vel ipse suam versionem melio-
rem nobiscum communicare, vel alijs
doctis, vt hoc faciant, autor esse velit.

A 3

Quod

Quod si factum fuerit, laboris me & opere meæ poenitebit. Interea verò has meas primitias edo, quas si studiose iuuentuti gratas esse intellexero, etiam Euangeliorum anniuersariorum versionem Ebræam, quam nunc in manibus habeo, paulò post (si mihi vitam concesserit Deus) edam. Tuæ verò Celsitudini, illustris & generose Domine Comes, has lucubratiunculas dedico: tum vt grati animi memoriam ergo Celsitudinem Tuam declarem à qua tot & tanta accepi beneficia, vt ne numerari quidem aut verbis exprimi, multò minus re ipsa compensari possint: tum quòd Celsitudinem tuam sinceræ doctrinæ Euangelij cupidissimam cognoui, quæ hunc ipsum Lutheri Catechismum Bohemico sermone reddi curauit (id quod superioribus annis, cum apud C. T. essem, coram vidi) vt hac ratione noticia eius etiam inter Celsitudinis tuæ subditos propagetur. Quorum aliqui cum natione sint Iudæi, si non Cunstadij, at

Letoꝝ

Letouicij certè, poterunt ij, si non erūt
 primæuæ suæ linguæ prorsus ignari,
 hanc versionem meam cum Bohemica
 conferre. Celsitudinem tuam verò
 supplex oro, vt ex his lucubrationi-
 bus meam in officij munere ac pietatis
 studio diligentiam intelligat, & ex hac
 dedicatione animum meum beneficio-
 rum non immemorem cognoscat, &
 me meosq; deinceps veteri liberalitate
 ac clementia complecti nunquam de-
 sinat. Quod superest, Celsitudinem
 tuam cum generosa coniuge & vnis
 uersa illustri familia Deo opt. max. me-
 is & meorum precibus commendo, &
 diutissimè superstitem esse & valere
 opto: Amen. Northusæ ex Museo
 meo, festo die Paschæ, anno à macta-
 tione agni immaculati, qui est Christus
 M. D. XXXVIII, qui natiuitatis est
 M. D. LXXII.

Illust. Celsitud. tuæ
 submisit deditis:

Iohannes Claius scholæ
 Northusanae Moderator.

A 4 Die

Die Zehen
Gebot / wie sie
ein Hausvater sei-
nem Gesinde ein-
feliglich fürhal-
ten sol.

Das erste Ge-
bot.

Du solt nicht
ander Götter
haben.

Was ist das ?

Antwort.

Wir sollen Gott
vber alle ding für-
chten / lieben vnd
vertrauen.

Das ander Ge-
bot.

Du solt den
Namen deines
Gottes nicht
misbrauchen

Was

QVO PA-
CTO PÆDAGO-
gi suos pueros De-
cem præcepta sim-
plicissime docere
debeant.

PRIMUM
Præceptum:

*Non habebis
Deos alienos.*

Quid hoc sibi vult ?
Responsio.

Debemus Deū
supra omnia time-
re, diligere & illi
confidere.

SECUNDVM
Præceptum:

*Non assumes
nomen Domini
Dei tui in van-
um.*

Quid

Ο ΔΕΚΑ-
ΛΟΓΟΣ.

עֲשֵׂה

καθώς αὐτὸν οἰκο-
δεασότης τοῖς οἰκεί-
οις αὐτῷ ἀπαλλάσσει
πρωτόθεν ὀφείλει.

ΕΝΤΟΛΗ Η

πρώτη:

ὅτι ἔσονται σοι θεοὶ
ἔτεροι.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀποκρίσεις.

ὀφείλομεν ἔν
θεὸν πᾶσι πάντα
διὰ φόβου καὶ ἀγά-
πης ἔχειν, καὶ πεποιθε-
ναὶ αὐτῷ.

ΕΝΤΟΛΗ Η

δευτέρα:

οὐ λήψῃ τὸ ὄνο-
μα τοῦ θεοῦ σου ἄπι-
ματάως.

הַדְּבָרִים כַּאֲשֶׁר

יְלַמְדֶם הַבְּעַל

בַּיִת אֶת-בֵּיתוֹ

בְּפִתִי :

הַמִּצְוָה הַרְאֵשׁוֹנָה:

לֹא יִהְיֶה לְךָ

אֱלֹהִים אֲחֵרִים :

מִדָּה זֶה הוּא :

מַעֲנֶה :

נִירָא וְנֶאֱהָב

אֱלֹהִים מִכָּר-

דְּבָר וְנִבְטַח בּוֹ :

הַמִּצְוָה חֲשֵׁנִיר :

לֹא תִשָּׂא אֶרֶץ

שֵׁם-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

לְשׁוֹר :

קָה א

π

Α ς

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott
fürchtē vnd lieben/
das wir bey seinem
Namen nicht fluchen/
schweren/zeubern /
liegen oder triegen /
Sondern denselbigen in
allen nöten anruffen
beten / loben / vnd
danken.

Das dritte Gebot.

Du solt den
Feirtag Heiligen.

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott
fürchtē vnd lieben/
das

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere,
vt ne per nomen
eius maledicamus,
iuremus, incantemus,
mentiamur,
aut dolis fallamus:
sed in omni necessitate
illud inuocemus,
adoremus, &
cum gratiarum actione
laudemus.

TERTIVM
Præceptum:

Memento vt
diem Sabbati sanctifices.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere
ne

τί τοῦτο ἐστὶ ;
ἀπίκρυσσις.

Ὅφείλομεν τὸν θεὸν
δρα φόβου ἔαγά-
πης ἔχον, ἵνα μὴ ἐν
τῷ ὀνόματι αὐτοῦ κτη-
ταρώμεθα, ὁμῶμεν,
γοητεύωμεν, ψευδά-
μεθα ἢ ἔξαπατάμεν.
Ἀλλὰ τὸ ἐν πᾶσι
δεινοῖς ἰπικαλῶμεν,
προσκυνῶμεν, ἰπικα-
νῶμεν καὶ εὐχαριστῶ-
μεν.

ΕΝΤΟΛΗ Η

ἡ τρίτη : τρίτον

μνησθητι τὴν ἡμέ-
ραν τῶν σαββάτων
ἀγιάζειν : ἔντω.

τί τοῦτο ἐστὶ ;
ἀπίκρυσσις.

Ὅφείλομεν τὸν
θεὸν δρα φόβου
καὶ ἀγάπης ἔχον,
ἵνα

מה זך הוא :

מענה :

נירל ונאהב א

אלהים למען לא

בשמו נאדר נ

נשבע נלחש נש

נשקר או נבדר :

כי אם בכל צרה

נקראנו ונשתחוה

לו נהללנו ונ

ונודנו :

המצוה השלישית :

זכור את יום

השבת לקדשו :

מה זה הוא :

מענה :

נירל ונאהב א

אלהים למע

למ

Das wir die Pre-
dige vñ sein Wort
nicht verachten /
Sondern dasselbi-
ge heilig halten /
gerne hören vnd
lernen.

Das vierde
Gebot.

Du solt dei-
nen Vater vnd
deine Mutter
ehren / auff das
dir's wol gehe
vnd lange lebest
auff Erden.

Was ist das?

Antwort:

Wir sollen Gott
fürchten vñ lieben /
das wir vnser El-
tern vnd Herrn
nicht verachten /
noch erzürnē / Son-
dern

ne diuinos sermos
nes eius verbum
contemnamus :
Sed vt sanctum
reputemus, liben-
ter audiamus &
discamus.

Q V A R T V M

Præceptum :

Honora pa-
trem tuum & ma-
trem tuam, vt sis
longæuus super
terram. *Ex Gene-
si 1. 2.*

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere
ne parentes & do-
minos nostros cō-
temnamus, neq̄
ad iram com-
moueamus : Sed
hono-

ἵνα τὸ κηρύγματ
ἔτῃ λογὸς αὐτῷ μὴ
ὀλιγωρῶμεν, ἀλλὰ
ἅγιον ἔχωμεν, ἀσ-
μύτως ἀκρωμεν καὶ
μαρτυρῶμεν.

ἐν πολλῇ ἢ τετάρτῃ.

τίμα τὸν πατέ-
ρα σου, καὶ τὴν μη-
τέρα σου, ἵνα εὖ σοι
γένηται, καὶ ἵνα μα-
κροχρόνῳ γένη ἡ
ἡσυχία σου.

τί τὸ ὕψος ἐστὶ

ἀπὸ κεφαλῆς.

ἐφοβῶμεν τὸ θεὸν
φοβῶμεν καὶ ἀγα-
πῶμεν, ἵνα εὖ γενέ-
σθαι καὶ κηρύξωμεν ἡμῶν μὴ
ἀπμάζωμεν, μὴ τε
παροργίζωμεν. Ἀλλὰ
ἀγαπῶμεν

למען לא נבֹוֹר
את קרֹוֹתֵינו
וְדַבְּרוּ : כִּי אִם
נִקְדָּשׁוּ וּבְנִדְבָר
נִשְׁמַע וְנִלְמַדְנוּ :

הַמִּצְוָה הַכְּרִיעִית :

כִּכְר אֶרֶץ אֲבִיךָ
וְאֶרֶץ אִמְךָ לְמַעַן
יֵיטֵב לְךָ וְלַמַּעַן יִבְרָכְךָ
וְיִבְרָכְךָ וְיִבְרָכְךָ עַל-
הָאָדָמָה :

מִה זֶה הוּם :
מַעֲנֵה :

נִירָה וְנִתְהַב אֱלֹהִים
לְמַעַן לֹא
אֶת-אֲבוֹתֵינוּ וְאֶת-
אֲבוֹרֵינוּ נִבְוֹה וְלֹא
נִכְעִיסֵם : כִּי אִם
נִכְבֵּ

dem sie in ehre hal-
ten/inen dienen/ ge-
horchen / lieb vnd
werd haben.

Das fünffte
Gebot.

Du solt nicht
tödtten.

Was ist das?
Antwort.

Wir sollen Gott
fürchten vñ lieben /
das wir vnserm
Nehesten an seinen
Leibe keinen scha-
den noch leid thun:
Sondern im helf-
fen vnd söddern in
allen Leibes nöten.

Das sechste
Gebot.

Du solt nicht
Ehebrechen.

Was

honore afficiamus,
morē geramus, illis
seruiamus, amore
eos prosequamur
& magnificiamus.

Q V I N T V M
Præceptum:
Non occides.

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere,
ne vitæ proximi
nostri incommo-
demus, aut ægrè fa-
ciamus: Sed illum
adiuuemus & pro-
moueamus in o-
mnibus vitæ ne-
cessitatibus.

S E X T V M
Præceptum:

Non Mæchabe-

ris.

Quid

Διὰ πρῆς ἔχωμν,
 δευτ' ἔχωμν, πρῆς αὐτῶν
 ἔχωμν, τριτ' ἔχωμν καὶ
 τεταρτ' ἔχωμν.

ΠΡΟΣΑΓΜΑ

ἐντολὴ ἡ πέμπτη
 οὐ φονεύσεις.

τί τοῦτο ἐστὶ;
 ἀποκρίσις.

Ὁφείλομεν τὸ θε-
 ῶν φοβεῖσθαι ἔ ἀγα-
 πᾶν, ἵνα τῷ τοῦ πνευ-
 μάτι σῶματι μήτε λύ-
 πῶ μήτε λύπῳ ἐπά-
 γωμεν: ἀλλὰ βοη-
 θῶμεν ἔ ὀφελῶμεν
 ὅν πᾶσι πρὸς τὸ βίον
 ἀναγκασίαις.

ΠΡΟΣΑΓΜΑ

ἐντολὴ ἡ
 ἕκτη

οὐ μοιχεύσεις.

נְכַבְדִּים וְנִעְבְּרִים
 נֶאֱזִין נֶאֱחָב וְנִגְדָה
 וְנִגְדִילָה :

הַמְצוּה הַחֲמִישִׁית :
 לֹא תִרְצַח :

מָה זֶה הוּא :
 מֵעֵנָה :

נִירָב וְנֶאֱחָב אֱלֹהִים
 לֹא נִשְׁחִיר וְנִזְוָה
 רַעְנוּ בְּנוֹתָו : כִּי
 אִם נִעְזֹר לוֹ וְנִזְוָה
 לָנוּ בְּכָרָה :
 צָרָה חַיִּיו :

הַמְצוּה הַשֵּׁשִׁית :

לֹא תִנְאָף :
 מָה

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchten vñ lieben / das wir keusch vnd züchtig leben / in Worten vnd Wercken / vnd ein iglicher sein Gemahl lieben vnd ehren.

Das siebende Gebot.

Du solt nicht stelen.

Was ist das?

Antwort:

Wir sollen Gott fürchten vñ lieben / das wir vñsers Nehesten gelt oder Gut nicht nemen / noch mit falscher wahr oder handel an vns bringen / Sondern im sein Gut

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deū timere & diligere, vt castē & pudicē viuamus in verbis ac operibus, & vnusquisque suam coniugem amet & honoret.

SEPTIMUM

Præceptum:

Non furtum facies.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deū timere & diligere, ne proximo suam pecuniam aut bona sua auferamus, neq; falsis mercibus aut impostura ad nos pertrahamus: Sed demus ope-

τί ποῦτό ἐστι:

ἀπόκρισις.

ὀφείλομεν τὸ θεὸν
φοβεῖσθαι ἔτι ἀγαπᾶν
ἵνα ἀγνώως ἔτι σεμνῶς
διὰ λόγου ἐν ταῖς
λόγοις ἔτι ταῖς ἔργοις
ἔτι σύμφωνον αὐτῷ ἔ-
κασθῶ ἐργητῆ καὶ διὰ
τιμῆς ἀγῆ.

ἘΝ ΤΟ ΑΗ Η

ἔβδόμην

ὀυ κλέψῃς

τί ποῦτό ἐστι:

ἀπόκρισις.

ὀφείλομεν τὸ θεὸν

φοβεῖσθαι καὶ ἀγα-
πᾶν, ἵνα τὰ πᾶσα
σίον χεῖματα ἢ τὰ
κτήματα μήτε ἀφαι-
ρῶμεν, μήτε ἀδοκί-
μοις ἐμπολαῖς ἢ πρᾶ-
γματείαις εἰς ἡμᾶς
πείποιώμεν: Ἀλλὰ

πρὸς

סָרָה זֶה הוּא :

מַעֲנָה :

נִירָה וְנֶאֱהָב א

אֱלֹהִים לְמַעַן נח

נחִיָּה תְּמִימִים

וְצַנוּעִים בְּדַבָּרִים

וּבְמַעֲשֵׂים וְכָל-א

אִישׁ אֶת-אִשְׁתּוֹ יא

יֶאֱהָב וְיִהְיֶה :

חֲמִצָּה הַשְּׂבִיעִית :

לֹא תִגְנוֹב :

מִחַ זֶרֶ הוּא :

מַעֲנָה :

נִירָה וְנֶאֱהָב א

אֱלֹהִים לְמַעַן א

הַכֶּסֶף הָרַעְנוּ ור

וּרְכָשׁוֹ לֹא נִגְזֹל ו

וְלֹא בְּרִכְלָה אִו

בְּסִתְרֵי חֶמֶס נַעֲשֶׂוּק

אֱלֹהֵינוּ : כִּי א

חֲוָנִיו B

Gut vnd Narung
heiffen bessern vnd
behüten.

Das achte
Gebot.

Du solt nicht
falsch Zeugnis
reden wider dei-
nen Nehesten.

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott
fürchten vnd liebē
das wir vnsern
Nehesten nicht sel-
schlich beliegen /
verrahten / affter-
reden / oder bösen
leumund machen:
Sondern sollen in
entschuldigen / vnd
gutes von im re-
den / vnd alles zum
besten keren.

Das

operam, vt illius os
pes conseruentur
& eius conditio
melior reddatur.

OCTAVVM
Præceptum.

*Non loqueris
contra proximum
tuum falsum testi-
monium.*

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere,
ne proximum fal-
sis mendacijs in-
uoluamus, proda-
mus, traducamus
aut infamia aliqua
afficiamus: Sed il-
lum excusamus az
aliquid boni de eo
loquamur omnia
in meliorem par-
tem interpretantes
Nonum.

προς τὰ ὑπάρχον-
τα καὶ τὴν βιοτὸν αὐ-
τῶν αὐξάνειν καὶ διατη-
ρεῖσθαι ὑποηρετώμεν.

ΠΡΟΣΑΓΓΕΛΙΑ

ἐπιτολή ἢ ὀγδόου
οὐ ψευδομαρτυ-
ρήσεις, κατὰ τὸ πηλοσι-
ον σα μαρτυρίαν
ψευδῆ.

τί τοῦτο ἐστίν,
ἀπὸ κεραις.

Ὁ φείλομεν τὸν θεὸν
διὰ φόβου καὶ ἀ-
γάπης ἔχειν, ἵνα τὴν
πέλας ἡμῶν μὴ ψευ-
δολογώμεν, πρὸς διδω-
μεν, διασύρωμεν ἢ
παραδύγμα τίζωμεν:
ἀλλὰ αὐτὸν παραητώ-
μεν, καὶ εὐφημασθεῖ
αὐτῶν λαλώμεν, καὶ
ἅπαντα εἰς τὸ ἀρίστα
δουλώμεν.

הוֹנִיּוּ וְנִכְסֵיּוּ נִרְ
בָּרְכוּ וְשִׁמְרֵנוּ :

הַמְצִינָה הַשְּׁמִינִישׁ :
לֹא תַעֲנֶה ב
בְּרַעְיָה עַר שֶׁ
שֶׁקֶר :

כָּרָה יְהוָה הוֹלֵךְ
מַעֲנֶה :

נִירָה וְנִאֲחָב
אֱלֹהִים לְמַעַן לֹא
נַפְיִחַ כְּזָבִים בְּר
בְּרַעְיָנוּ וְלֹא נִמְסֵר
אֹתוֹ וְלֹא נִלְשִׁינוּ
בְּסִתֵּר וְלֹא נִבְיֵשׁ
אֶת־שְׁמוֹ : כִּי אִם
נִנְקֶנּוּ וְטוֹבוֹרַת נ
נִדְבָר מִמֶּנּוּ וְאֶת
כָּל־דְּבָרָיו לֹט
לְטוֹבָה נִשְׁנֵה :

ἐπιτολή B 2

os
ur
tio
.
M
ris
um
ti
lt
eū
re,
al
in-
la-
us
ua
il-
as
eo
ia
ars
tes
mi.

Das neunde
Gebot.

Du solt nicht
begeren deines
Nehesten haus.

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott
fürchten vñ lieben
das wir vnserm
Nehesten nicht mit
liste nach seinem
Erbe oder Hause
stehen / vnd mit
einem schein des
Rechets an vns
bringen / Sondern
im dasselbige zube-
halten förderlich vñ
dienstlich sein.

Das zehende
Gebot.

Du

N O N V M
Præceptum.

*Non concu-
pisces domum pro-
ximi tui.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere,
ne hæreditatem vel
domum proximi
dolo malo captes
mus, & sub specie
recti nostris facul-
tatibus adiunga-
mus: Sed detur
opera sedulò, vt
ista proximo dili-
genter custodian-
tur.

D E C I M V M
Præceptum.

Nec

ΕΝΤΟΛΗ Η

ΕΝΝΑΤΗ :

Ὅτι Πικρῶν μῆσος
πλὴν οἰκίας τῆς πλῆθους
οὐ σὺ.

τί τοῦτο ἐστίν ;
ἀπόκρισις :

ὀφείλομεν τὸ θεὸν
φοβεῖσθαι ἔτι ἀγαπᾶν,
ἵνα τὸν πλὴν πλῆθους
κληρονομήσῃ ἢ τὸν οἶκον μὴ
ἐνεθρονώσῃμεν, ἔτι δι-
καιοσύνης ἰδιοποιώμεν·
ἀλλὰ πρὸς τὸ αὐτὸν
ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐ-
παρηγοώμεν καὶ ὑπο-
στηρίξωμεν.

ΕΝΤΟΛΗ ΔΕ
ΚΑΤΗ.

Ὅτι B 3

המצנה התשיעית :

לא תחמד בֵּית
רֵעֶךָ :

מָה זֶה הוּא ;
מַעֲנָה :

נִירָה וְנֶאֱחָב אֱלֹהִים לְמַעַן לֹא
אָרְתְּ נַחֲלַת רֵעֵךָ
וּבֵיתוֹ בַּעֲבֹר
בְּעַקְבֹּרָה נִבְזֵעַ וּבְרִיד
הַצַּדִּיק לֹא נַעֲשֶׂוּק
אֱלֹהֵינוּ : כִּי אִם
נַעֲזֹר לוֹ לְרֵשֶׁת
כָּל אֶלֶת :

המצנה העשירית :

Du solt nicht
begeren deines
Nehosten Weib/
Knecht/ Magt/
Viehe/oder was
sein ist.

Was ist das?

Antwort:

Wir sollen Gott
fürchten vñ lieben/
das wir vnserm
Nehosten nicht sein
Weib / Gesinde
oder Viehe abspan
nen / abdringen o
der abwendig ma
chen: Sondern
dieselbigen anhal
ten das sie bleiben
vñ thun was sie
schuldig sind.

Was

*Nec desiderabis
uxorem eius,
non seruum, non
ancillam, non bo
uem, non asinum,
nec omnia quæ il
lius sunt.*

Quid hoc sibi vult?

Responso.

Debemus Deū
timere & diligere,
ne à proximo vx
xorem, seruos, an
cillas vel pecudes
suas abalienemus
aut abstrahamus:
sed illos adhortari
oportet vt mane
ant & suum officiu
um diligenter fa
ciant.

Quid

ἴσα ἰσοθυμίας
πλὴ γυναικῶν ἔσονται.
σίου σαρξὶ δὲ πλὴ παῖ-
δα, ἔδὲ πλὴ παιδί-
σκίω, ἔδὲ τὸ κτήν
αὐτῶν, ἔδὲ ὅσα αὐ-
τῶν ἔστι.

τί τοῦτο ἔστι
ἀπίκρυστος.

ὀφείλομεν τὸν θε-
ὸν φοβεῖσθαι ἔσονται
πάντων, ἵνα πλὴ τῶν πύ-
λας ἡμῶν γυναικῶν,
δύλας, ὑπαγρέτας
ἢ κτήν μὴ ἀπί-
ζυγῶμεν, ἀποσπῶ-
μεν ἢ ἀλλοτριώμεν.
ἀλλὰ ἐφισώμεθα
πρὸς τὸ μέγαν αὐτοῦ
καὶ ποιῆν, ὡν ὡς ὀ-
φλέσκω εἰσίν.

לא תחמו אשת
רעה ועבדו ואמ
ונאמתו ומקנדרו
וכו אשר לו :

מה יהוה הוה
מענו :

נירב ונאהב אל
אלהים למען לא
לא מרענו אר
אשתו ועבדו יש
ושפחתו וכו
צאנו נרחיק או
נתיר או נחמס
כי אם נוהירם
ונעיד בם לשכן
ולעשות עבדתם
בכל משמעתם :

מה B 4

Was sagt nu
Gott von diesen
Geboten allen?

Antwort.

Er sagt also :

Ich der Herr
dein Gott /
bin ein eueriger
Gott / der vber
die so mich has-
sen / die Sünde
der Väter heim-
suchet an den
Kindern bis ins
dritte vnd vier-
de Glied. Aber
denen so mich lie-
ben / vnd meine
Gebot halten /
thue ich wol in
tausend Glied.

Was

Quid autem
summatim dicit
Deus de his Præ-
ceptis omnibus?

Responsio.

Sic dicit, Exod. 20.

Ego sum Domi-
nus Deus, tuus,
fortis zelotes, vis-
sitans iniquitatem
patrum in filios in
tertiam & quar-
tam generationem
eorum qui oderunt
me. Et faciens
misericordiam in
millia his, qui dili-
gunt me & cu-
stodiunt præcepta
mea.

Quid

τί ἢ λέγῃ θεὸς πρὸς
τῶν τῶν ἐντολῶν
παισῶν;

ἀποκρίσεις.

Ὡς λέγῃ αὐτῆς.

Ἐγὼ εἰμι κύριος
ὁ θεός σου, θεός ζηλω-
τῆς, ἀποδιδοῦς ἀμαρ-
τίας πατέρων ἵπτι
τέκνα ἵπτι τρίτῳ ἢ
τετάρτῳ γυναικὶ τοῖς
μισῶσί με: καὶ ποιῶν
ἔλεος εἰς χιλιάδας
τοῖς ἀγαπῶσί με, καὶ
τοῖς φυλάσσει τὰ
συναγματούμα.

מה אומר אלהים
מאלה מצוות כ
כלן :

מענה :

כן אומר הוה :

אנכי יהוה אלהיך אר קנא
פקד עון אבות ע
אל קנים על
שלישים ועל
רבעים לש
לשונאי : ועשה
חסד לאלפים לא
לאהבי ולשומרי מ
מצותי :

Was ist das?

Antwort.

Gott Dreyet
zu straffen alle die
diese Gebot vber-
treten. Darumb
sollen wir vns für-
chten für seinem
zorn / vnd nicht wi-
der solche Gebot
thun. Er verheisset
aber gnade vnd
alles guts allen /
die solche Gebot
halten. Darumb
sollen wir in auch
lieben vnd vertra-
wen / vnd gerne
thun nach seinen
Geboten.

Der

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Deus minatur
poenam omnibus,
qui ista præcepta
transgrediuntur.
Debemus itaque
expauescere & ti-
mere iram Dei, &
nihil contra huius-
modi præcepta fa-
cere. Rursus pro-
mittit etiam suam
gratiam & omnia
bona omnibus qui
mādata eius obser-
uant. Merito igitur
debemus nos
Deum diligere &
illi confidere, et ius-
xta mandata eius
omnem nostram
vitam sedulo ac di-
ligenter instituire.

Quo

πὶ πνεύματι ἔστι;

ἀποκρίσις.

Ἀπελῆι ὁ θεὸς τι-
 μωρήσασθαι πάντας ὅσων
 τὰς ἐντολὰς ταύτας
 ὑπερβάλλοντας. Ὁ-
 φείλομαι ἔν ἀπὸ τῆς
 ὀργῆς αὐτῆ δεδιέναι
 καὶ κατὰ τῶν ἐντο-
 λῶν μὴ ποιῆν. Ἐ-
 παγγέλλει δὲ χάριν
 ἔ ἀγαθὰ πάντα πα-
 σὶ τοῖς τὰς ἐντολὰς ἐ-
 κείνας ἀγαπήσιν.
 Ὁφείλομαι ἔν φοβῆ-
 σθαι ἔ ἀγαπᾶν αὐτὸν
 ἔ πεποιθέναι αὐτῶ, καὶ
 κατὰ τὰς ἐντολὰς
 αὐτῆ ἔ θελασίως ποιέ-
 ρν.

מרה זה הוה :

מענה :

ל זועם אלהים
 לענוש כח
 מרים ארת
 מצורת אלה :
 על כן נירא
 מחמתו ולל נ
 נחטא בחקיו :
 ומעיר הוה לר
 לרחם ולהיטיב
 לקרל שומריו פ
 מקידיו : על
 כן נאהב אותו
 נבטח בו ונדריכי
 לבותינו נעשר
 כמצותיו :

ΣΤΜ-ΚΑΝΗ

Der Glaube
wie ein Haus-
vater denselbigen
seine gesinde auff
einfeltigst für-
halten sol.

Der Erste Ar-
tikel/von der
Schöpfung.

Ich glaube an
Gott den Va-
ter Allmechtige
Schöpffer Hi-
mels vnd der
Erden.

Was ist das?
Antwort.

Ich glaube/das
mich Gott geschaf-
fen hat sampt al-
len Creaturen/ mit
Leib

QVO PA-
CTO PAE-
dagogi suos pue-
ros Symbolū Apo-
stolicum simpli-
cissime docere
debeant.

ARTICV-
lus primus de
Creatione.

Credo in De-
um Patrem o-
mnipotentem, cre-
atorem celi & ter-
rae.

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Credo, quod
Deus creauit me,
vnà cum omnibus
creaturis: Quòd
cor

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ :

ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ :

καθ' ἑαυτὸν οἰκονομίας τῶν οἰκείων αὐτῶν ἀλλάσσεται ὡς πρὸς τὸ ὄφελος.

καθ' ἑαυτὸν οἰκονομίας τῶν οἰκείων αὐτῶν ἀλλάσσεται ὡς πρὸς τὸ ὄφελος.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ἐν τῇ

κτίσει.

Πισθῶ εἰς θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν ἑρανοῦ καὶ γῆς.

τί τοῦτο ἐστίν;

ἀποκρίσεις.

Πισθῶ, τὸν θεὸν ἕμεσιν ὡς πᾶσι κτίσμασι κεκτικέναι, καὶ δεδω-

הַאֲמוּנָה הַמִּשְׁתַּיְחִיּוּם כְּאֲשֶׁר יִלְמַד אֶתְּהָ חֵן הַבְּעַל בֵּיתָא אֶת-בֵּיתוֹ לְפָתִי :

הַחֶלֶק הַרְאֵשׁוֹן עַל בְּרִיאָה :

אֲנִי מֵאֲמִין בְּאֵלֵי הַשָּׁמַיִם וְהָאֲרֶצַּה :

מֵה זֶרֶה הוּם : מַעַבְרָה :

אֲנִי מֵאֲמִין כִּי בָרָא אֱלֹהִים יְהוָה עִם כָּל-בְּרִיאֵים וְלִי אֵת

Leib vnd Seele /
 Augen / Ohren /
 vnd alle Glieder /
 Vernuffte vnd alle
 Sinne gegeben
 hat vnd noch er-
 helt: Dazu Klei-
 der vnd Schuch /
 essen vnd trincken /
 Haus vnd Hoff /
 Weib vnd Kind /
 Acker / Viehe / vnd
 alle Gütter / mit
 aller notdurfft vnd
 narung des Leibes
 vnd Lebens reich-
 lich vnd teglich ver-
 sorget / Wieder alle
 fchrligheit beschir-
 met / vnd für allem
 vbelbehütet vnd be-
 bewaret : vnd das
 alles aus lauter
 Väterlicher Gött-
 licher Güte vnd
 Barmhertikeit /
 on al-

corpus & animam
 oculos, aures &
 omnia membra,
 rationem & om-
 nes sensus mihi
 dedit & adhuc
 sustentat: Ad hæc
 quòd vestes & cal-
 ceos, cibum ac
 potum, domum,
 vxorem, liberos,
 agros, iumenta,
 & omnia bona,
 cum omnibus vi-
 tæ necessarijs copi-
 osè & quotidie
 largitur: Me con-
 tra omnia pericula
 protegit, & ab
 omnibus malis li-
 berat & custodit:
 Et hæc omnia ex
 mera sua paterna
 & diuina bonitas
 & misericordia

sine

διδωκίναι μοι τὸ τοῦ
 σώματός σου ἔτι καὶ ψυ-
 χῶν, τὰς τε ὀφθαλ-
 μούς, τὰ ὦτα ἔτι πάντα
 μέλη, τὸν τε λόγον ἔτι
 πάσας ἀφοδησίας: καὶ
 ταῦτα ἐπι διαφυλάτ-
 τῃν αὐτῶν: ἔτι χωρηγεῖν
 πρὸς τι καθεκάστου
 πλοσσίως ἱμάτια τε ἔτι
 ὑποδήματα, βρῶσιν
 ἔτι πόσιν, οἶνον καὶ χῶ-
 ρον, γυνᾶς καὶ τέκνα,
 ἄγρον, κτλῶν καὶ
 ὑπάρχοντα πάντα,
 ἕως πάντων ἀναγκασί-
 ον τε ἔτι διατροφῆς ἔτι σώ-
 ματος καὶ βίης καὶ
 πείσεως ἔτι ἐμὲ κα-
 τὰ κινδύων πάντων
 καὶ ἁπλοῦς θανάτων ἀπάν-
 των διασώζειν ἔτι δια-
 τηρεῖν: ἔτι ταῦτα πάν-
 τα ἐκ μόνης πατρικῆς
 καὶ θείας ἀγαθωσύ-
 νης καὶ ἐλεημοσιώης,
 ἀνδρῶν

אֶל-גִּוּף וְנַפְשׁ
 עֵינַיִם וְאָזְנוֹתַי
 וְכָל-נִתְחִי-
 שֵׁכָל וְכָל-
 חוּשֵׁי נֶתֶן וְעַ
 וְעוֹד סוּמָה: וְגַם
 שְׂמָלוֹת וְנַעֲלוֹ
 וְנַעֲלוֹת אֶכְרֶתוּ
 וְמִשְׁתָּהוּ בֵּית וּח
 וְחֶצֶר אֲשֶׁר תּוֹב
 וּבְנֵי שְׂוֵה ו
 וּמִקְנֵה וְכָל-
 הוֹן עִם כָּל-צָרָה
 לְגוֹף וְחַיִּים בְּשִׁבְה
 יוֹם יוֹם לִי ח
 חוֹנֵן: וּמִכָּל-כּוֹס
 גּוֹנֵן וּמִכָּל-רָעוּה
 כּוֹצֵר וְשׂוֹמֵר אוֹתִי:
 וְכָל אֱלֹהֵי חַנּוּם
 מְרוֹב רַחֲמֵינוּ וְחַס
 וְחֶסֶדֵינוּ כְּאֵב וְאֵל
 בְּלִי

on alle mein verdi-
enst vnd würdigkeit.
Des alles ich im zu
danken vnd zu lo-
ben / vnd dafür zu
dienen vnd gehor-
sam zu sein schuldig
bin. Das ist gewis-
lich war.

Der ander Arti-
ckel von der Er-
lösung.

WAN Ihe-
sum Chri-
stum seinen eini-
gē Son vnsern
Herrn / der em-
pfangen ist von
dē heiligen Gei-
ste / geboren von
der Jungfrawē
Maria / gelitten
vnter Pontio Pi-
lato / gekreuzigt /

sine vllis meis me-
ritis aut vlla digni-
tate: Pro quibus om-
nibus illi gratias
agere, pleno ore
laudem tribuere,
inseruire, obsequi
merito debeo.

Hoc certissimè ve-
rum est.

A R T I C V S
Ius secundus de
Redemptione.

E T in I E S V M
C H R I S T V M
Filium eius vni-
cum Dominū no-
strum qui conce-
ptus est de Spirita
tu Sancto, natus ex
Maria Virgine,
Passus sub Pontio
Pilato, crucifixus

mors

ἀνθ' ἐμῶν ἰποικωνῶν
ἔργων ἔ' ἀξίας. Ἀνθ'
ῶν μὲν πάντων χά-
ειν ἔχθ' αὐτῶ καὶ ἐ-
παυεῖν καὶ λατρεύειν
ἔ' παρ' αὐτῶν ὀφειλέ-
της εἰμί. καὶ ταῦτα ὅτι
πιστάτα ἔ'τως ἔχθ'.

ΜΕΡΟΣ ΤΟ
δ' ἄπειρον πρὸς τῆς ἀπο-
λυτρώσεως.

ἔ' εἰς ἰησὺν Χρι-
στὸν υἱὸν αὐτῶ μονογενῆ,
κύριον ἡμῶν: συλλη-
φθέντα ἐκ πνεύμα-
τος ἁγίου, τεχθέν-
τα ἐκ Μαρίας τῆς
παρθένου: παθόντα
ὑπὸ Ποντίου Πιλά-
του, σταυρωθέντα,
θαινόντα

כְּלִי זְכוּתִי וּבְלִי
יִקְרִי : אֲשֶׁר ת
תַּחַתְּהֶם אֲנִי ח
חֹב לְהוֹדוֹת לוֹ
וּלְהַלְלֵהוּ וְלַעֲב
וּלְעַבְדוֹ וּלְהַאֲזִין א
אֵלָיו : נְאֻמָּן מֵאִמֶּר
חַוֵּה :

הַחֶלֶק הַשֵּׁנִי עַל-
פְּרוּר :

וּבִישׁוּעַ מְשִׁיחַ ב
בְּנוֹ יְחִיד אֲדֹנָינוּ :
אֲשֶׁר הוֹרָה מ
מְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וּנ
וְנוֹלַד מִמָּרִים ה
הַעֲלָמוֹת : וְסָבַל
תַּחַת פּוֹנְטִיוֹס פִּי
פִּיִּלְטוֹס נִצָּל א
מת C

ne:
ni-
os
ias
ore
re,
qui
ve
V.
le
M
M
ni
no-
ces
ivis
sex
ntio
cus
oro

gestorben / vnd
begraben / nider-
gefahren zur Hel-
len / am dritten
tage aufferstan-
de von den Tot-
ten / auffgefahren
gen Himmel / si-
zend zu der rech-
ten Gottes des
Allmechtigē va-
ters / von dannē
er komen wird /
zu richten die Le-
bendigen vñ die
Todten.

Was ist das?
Antwort.

Ich glaube / das
Ihesus Christus
war

mortuus & sepul-
tus, descendit ad
infernā, tertia
die resurrexit à
mortuis, ascendit
ad cœlos, sedet ad
dexteram DEI
Patris omnipoten-
tis Inde venturus
est iudicare viuos
& mortuos.

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Credo, quod
IESVS Christus
ve-

θανόντα ἢ ταφείτα·
 κατελθόντα εἰς ἅδ·
 τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀνα-
 στήντα ἐκ νεκρῶν. αὐ-
 τὸς ἐλθόντα εἰς ἕβρανός,
 καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ
 τοῦ πατρὸς παντο-
 κράτορος· ὃθεν μέλ-
 λει ἔρχεσθαι κεῖναι
 ζῶντας καὶ νεκρούς.

מֵתִים וְנִקְבְּרִים וַיֵּרֶד
 אֶל-שְׁאֵרֵת וְ
 וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי
 קָם מֵאֶרֶץ-הַ
 הַמֵּתִים וַיַּעֲלֶה
 אֶל-שָׁמַיִם וְ
 יוֹשֵׁב לְיַמִּין אֱלֹהִים
 הָאָב שָׁדַי וּמִשָּׁם
 יֵבוֹא לְשִׁפְטֵי אֵל-חַיִּים וְ
 אֶל-מֵתִים·

ἢ πῶς τό ἐστι ;

מַה זֶה הוּם :

ἀπόκρισις.

מענה :

Πιστεύω, πὲν Ἰησοῦς
 Χριστὸν ὁ
 πῶν

אֲנִי מֵאֵין פִּי יֵשׁוּעַ
 מְשִׁיחַ בְּנֵי
 נְחָמ C 2

Warhafftiger Got
 vom Vater in ewig-
 keit geboren /
 vnd auch warhaf-
 tiger Mensch von
 der Jungfrauen
 Maria geboren/sey
 mein HERR / der
 mich verlornen vnd
 verdampften Men-
 schen erlöset hat er-
 worben vñ gewon-
 nen von allen Sün-
 den /vom Tod vnd
 von der gewalt des
 Teuffels/ nicht mit
 Golt oder silber/
 sondern mit seinem
 heiligen thewren
 Blut vnd mit sei-
 nem vnschuldigen
 leiden vnd sterben
 Auff das ich sein ei-
 gen sey vnd in sei-
 nem reich vnter jm
 lebe vnd jm diene in
 ewi-

verus Deus à pa-
 tre ante secula ge-
 nitus, idemq̃ ve-
 rus homo natus
 ex Maria virgine,
 sit meus Do-
 minus, qui me
 perditum & dam-
 natum hominem
 redemit, & ab om-
 nibus peccatis,
 à morte, à potesta-
 te Satanæ libera-
 uit, non quidem
 auro & argento,
 Sed suo Sancto
 ac^o precioſo fan-
 guine, suaq̃ im-
 merita passione &
 morte: Vt ego
 essem propriè su-
 us, & in suo re-
 gno sub ipſo vi-
 uerem, ac libera-
 liter seruirem, in
 per-

τὸν ἀληθῆ θεὸν ἐκ
 πατρὸς παρὰ πάντων
 αἰώνων γεννηθέντα, καὶ
 τὸ ἀληθῆ ἅμα ἀνδρω-
 πον ἐκ τῆς Μαρίας
 τῆς ἀσπαρξένου ἐν
 τῷ αἰῶνι τεχθέντα,
 κύριον ἐμῶν εἶναι, ὅς
 ἐμὲ ἀπολωλότα καὶ
 κατεγνωσμένον ἄν-
 δρωπον ἀπελύτρω-
 σε, καὶ ἐξέρυσά με ἀπὸ
 πασῶν ἁμαρτιῶν,
 ἀπὸ φανέρου καὶ
 ἀπὸ τῆς πρηνίδου
 τοῦ διαβόλου, ἔμμεν
 χευσίῳ ἢ δρυμνίῳ,
 ἀλλὰ ἀγίῳ καὶ τιμίῳ
 ἅματι αὐτῷ ἐκ ἀνα-
 τίῳ παθήματι ἠδὲ θα-
 νάτῳ αὐτοῦ: ἵνα αὐτῷ
 ἰδοῦμαι ἐγὼ ἐν
 τῇ αὐτῷ βασιλείᾳ
 ὑπὸ αὐτὸν ἀγάγω, καὶ
 αὐτῷ δαλώσω ἐν ἀεί-
 δῳ

נאמן אלה מאב
 מעולם נולד וגם
 נאמן אנוש מע
 מעלמה מרים
 נולד אדני הוא
 אשר אותי בן א
 אבדון וענש פר
 פדה ומכר
 חטאות ממור
 ומיד השד הצילני
 אין בזהב או ב
 בכסף כי א
 בקרוש ויקר ד
 דמו ובנקי יסורו
 ומותו להיותי ס
 סגלתו ולחיותי ב
 במלכותי תחתיו
 ולעבדהו ברקה

C 3

ewiger Gerechtig-
keit / vnschuldt vnd
seligkeit / gleich wie
er ist auffstanden
vom Todte / Lebet
vnd regieret in e-
wigkeit das ist ge-
wislich war.

Der dritte Artickel
von der Heilis-
gung

Ich glaube an
den Heiligen
Geist eine hei-
lige Christliche
Kirche / die Ge-
meine der Heili-
gen / Vergebung
der Sünden /
Aufferstehung
des Fleisches /
vnd ein ewiges
Leben / Amen.

Was

perpetua iusticia
& innocentia, per-
inde ac ipse à mor-
te surrexit, viuit, &
regnat in æternum
Hoc certissimè ve-
rum est.

ARTICV-
lus Tertius de san-
ctificatione.

Credo in spiri-
tum Sanctum
sanctam Ecclesi-
am Catholicam,
sanctorum com-
munionem, remis-
sionem peccato-
rum, carnis re-
surrectionem, &
vitam æternam:
Amen.

Quid

διω διησ οσυνη, ακαι
κία ε ευδαιμονία, ω
σει ε αυτος εκ θανά-
τα ανέστη, ζη η βασι
λας εις αιωνας. και
ταυτα οτι πισυτατα ε-
τας εχφ.

ΜΕΡΟΣ ΤΟ
τρίτον.
πεί τδ άγιασμδ.

Πισθω εις πνευ-
μα άγιον, αγίαν εκ-
κλησίαν καθολικην,
αγιων κοινωνίαν: ά-
φεσιν αμαρτιων: σαρ-
κος ανάστασιν: και
ζωην αιώνιον: Αμην.

בצדקה ובנקיון
ובתשובה לעולם
כמוהו קם ממות
חי ומולך לע
לעולם: נאמן
מאמר הור:

החלק השלישי
על הקדש:

אני מאמין ברו
ח הרוח הקדש:
את קדוש קהל
הכלו החברת ה
הקדושים: את
סליחת חטאים:
את תקומתה
הבשר: ואת
חיי עולמים
אמן:

C 4

Was ist das?

Antwort :

Ich glaube/das
 ich nicht aus ei-
 gener Vernunft
 noch krafft an Ihe-
 sum Christum mei-
 nen **HERRN** glau-
 ben oder zu im ko-
 men kan: Sondern
 der Heilige Geist
 hat mich durchs
 Euangelion beruf-
 fen/mit seinen Gab-
 en erleuchtet / im
 rechten Glaubenge-
 heiliget vnd erhal-
 ten: Gleich wie er
 die ganze Christen-
 heit auff Erden be-
 rufft / samlet / er-
 leuchtet / heiliget /
 vnd

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Credo me pro-
 prijs rationis meæ
 viribus **IESV**
CHRISTO Do-
 mino meo fidere
 aut ad eum acce-
 dere nullo modo
 posse: Sed Spiritus
 Sanctus per
 Euangelium me
 vocauit, suis donis
 illuminauit, re-
 cta fide sanctifica-
 uit & conserua-
 uit: Quemad-
 modum solet to-
 tam Ecclesiam in
 terra vocare, con-
 gregare, illumi-
 nare, sanctificare,
 &

τί τοῦτο ἐστὶ,

ἀπόκρισις.

Πισθῶ, ἐμὲ ἐκ
 τοῦ ἐμῶ λόγου ἢ δυ-
 νάμεως εἰς τὸν κύριον
 ἐμοῦ πισθῆν ἢ πρὸς
 αὐτὸν παραγίνεσθαι
 ἄχθοίντε εἶναι : ἀλ-
 λά τὸ μὲν πνεῦμα
 τὸ ἅγιον ἐμὲ διὰ τοῦ
 εὐαγγελίου καλέσται
 ταῖς αὐτοῦ δωρεαῖς
 φωτίσαι, ἐν ἰθείᾳ
 πίστει ἀγιάσαι καὶ
 διδασκῶσαι : καὶ ὅ-
 πως ὅλιγα πλὴν ἐκκλη-
 σίαν ἐν τῇ οἰκουμενῇ
 καλεῖ, σωμαθερίζει,
 φωτίζει, ἀγιάζει,
 καὶ

מַר זֶה הוּא :

מַעֲנֵה :

אֲנִי מֵאֲמִין כִּי—
 לֹא פִיד הַשְׁכַּר
 אֲשֶׁר לִי אִו ב
 נַחֲתִי אֹכֶל ל
 לְהֵאֲמִין בְּיֵשׁוּעַ מ
 מְשִׁיחַ אֲדוֹנִי אִו ל
 לְבוֹל אֱלִיו : כִּי
 אִם הָרוּחַ הַקֹּדֶשׁ
 בְּבִשְׁוֹרֵי קָרְאֵנִי
 וּבְמַתְנוּתֵי הָאִירְנִי
 וּבִישָׁרָה אֲמוֹנֵי
 הַקְּדוּשָׁנִי וּשְׁמֵרְנִי
 טַאֲשֶׁר אֶרְת־כָּל—
 מִקְהַל קְדוּשִׁים
 עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ
 קוֹרָא הוּא מֵאֲסֵף
 מֵאִיר מִקְדוּשִׁים וּב
 C 5 וְבִי

Vnd bey Ihesu Christo erhelt / im rechtē einige Glau- ben : In welcher Christenheit er mir vnd allen gleubigen teglich alle Sünde reichlich vergibet / vnd am Jüngsten tage mich vnd alle Todten aufferwe cken wird / vnd mir sampt allen Gleu- bigen in Christo ein ewiges Leben geben wird / Das ist ges- wisslich war.

& in Iesu Christo per rectam vnicā fidem conseruare: In qua Ecclesia mihi & omnibus Christianis omnia peccata quotidie benigne remittit & nos omnes in extremo die à m or te resuscitabit, mihi & omnib. in Chris- tum credentibus vitam æternam da- turus. Hoc certis- simè vedum est.

Das

Quo

Ἐπεὶ ἡσὺ χειρῶ σου
 νέχῃ ἐν μιᾷ ἰθείᾳ πί-
 στει: Ἐν ἡτινι ἐκκλησία
 ἐμοί τε καὶ πᾶσι πηδύ-
 ροι καὶ θεράπειο πά-
 σας ἀμαρτίας ἀφθό-
 νως ἀφίησι, καὶ ἐν ἐσ-
 χάτη ἡμέρα ἐμὲ καὶ
 πάντας τεθνεώτας ἀ-
 ποθανάτους ἐγερῆι, Ἐ-
 μοί σὺν πᾶσιν εἰς
 ΧΡΙΣΤΟΝ πηδύ-
 ροι ζωὴν αἰώνιον δώ-
 σθ. Ἐταῦτα ὅτι πηδύ-
 ροι ἔτις ἔχῃ.

εὐχὴ

וכישרה ויחידה א
 אמונה לישוע מ
 משיח שומר
 אשר מקהר בו
 לכל חטאתי ו
 ולעונות כר
 מאמינים יום
 יום בעשר סו
 סולח הול וב
 ובאחרית העלם
 אותי ואת כל
 מתים יקים ולי
 יחד עם כל
 מאמינים במשיח
 את חיי עלמים
 יתן: נאמן מאמר
 הול:

תפ

Das Vater
Unser / wie ein
Hausvater das sel-
biges in dem Gesinde
auff's einfeltigest
fürhalten
sol.

Vater Unser /
der du bist im
Himmel.

Was ist das?

Antwort.

Gott wil damit
uns locken / das wir
glauben sollen / er
sey unser rechter
Vater / vnd wir
seine rechte Kin-
der / auff das wir
getrost vnd mit al-
ler zuuersicht in bit-
ten sollen / wie die
lieben Kinder iren
lieben Vater.

Die

QV O PA-
CTO PÆDAGO-
gi suos pueros oras-
tionem Dominis
cam simplicis-
simè docere
debeant.

PATER noster
qui es in caelis.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

DEVS amanter
nos hac præfatiun-
cula inuitat, vt ve-
rè credamus, eum
nostrum verum Pa-
trem, nosq; eius ve-
ros filios esse, vt eū
cōfidentius plenifis-
ducia oremus, quē
admodum videm⁹
liberos certa fiducia
aliqui dā parentib⁹
suis rogare.

Prima

ΕΥΧΗ ΚΥ-
ριακή.

καθάως αὐτῷ οἰκο-
δεασότης τοῖς οἰκείοις
αὐτῷ ἀπλόστα περ
πείνα ὀφείλει.

Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν
τοῖς ἔθρονοις.

τί πῦτό ἐστι;
ἀπόκρισις.

Ὁ θεὸς Ἰσραὴλ ἡ-
μᾶς τοῖς ἐσιν ἐθέλει
ἵνα πιδώωμεν, αὐτὸν
γνήσιον ἡμῶν πατέ-
ρα, ἔ ἡμᾶς γνησίους
αὐτῷ παῖδας εἶναι: ἵνα
μὴ γάρσῃς ἔ πλεθρο-
φορίας αὐτὸν Ἰσι-
καλῶμεν, ὡς οἱ ἀγα-
πητὶ παῖδες τὸν ἀγα-
πητὸν αὐτῶν πατέ-
ρα.

ἄιτη-

תפלה

הַמְשִׁיחַ

כַּאֲשֶׁר יִלְמַד אֶתְּךָ
הַבַּעַל בֵּית אֶרֶץ
כִּי תִתּוֹ לְפִתִּי :

אֲבִינוּ שְׂפָשְׁמִים :

מָה יָרָה הוֹם :

מַעֲנֵה :

רוֹצֵה אֱלֹהִים בְּיָדָה
לְפִתּוֹת אֹתָנוּ ל
לְהַאֲמִינָנוּ כִּי הוּא
אֱמָנוּ אֲבִינוּ ו
נִאֲמָנוּ אֱמָנוּ ב
כִּינּוּ : לְמַעַן לְבַטַּח
וּבְאִמוּנָה נִתְפַּלֵּל
אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר ה
הַיְיָדִים הַבְּנִים
אֶל-יְיָ אֲבִיהֶם :

הַמְשִׁ

Die Erste
Bitte.

Scheiliget
werde dein Na-
me.

Was ist das?

Antwort:

Gottes Name
ist zwar an jm selbst
Heilig: Aber wir
bitten in diesem
Gebet / das er bey
uns auch Heilig
werde.

Wie geschieht
das?

Antwort.

Wo das Wort
Gottes lauter vnd
rein geleret wird /
vnd wir auch hei-
lig / als die Kinder
Gottes darnach le-
ben

PRIMA PE-
TITIO.

*Sanctificetur
nomen tuum.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Nomen Dei
per se quidem san-
ctum est: Verum
nos oramus hac pe-
titione, vt apud
nos quoque Sancti-
ficetur.

Qua ratione fit
istud?

Responsio.

Cum verbum
Dei pure & sin-
cere docetur &
nos secundum il-
lud, vt filios Dei
decet, pie viui-
mus

ΑΪΤΗΣΙΣ Η
πρώτη:

הַמְשַׁאֲלָהּ הַרְא
הַרְא שׁוֹנָה :

ἀγιασθήτω τὸ ὄνο-
μά σου.

וְקֹדֶשׁ שְׁמֶךָ :

τί τοῦτο ἐστὶ;
ἀπόκρῃσις:

מָה זֶה הוּא ;
מַעֲנֵה :

Τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα
ἐφ' ἑαυτῷ μὲν ἅγιον
ὑπάρχει, ἀλλὰ ἡ-
μεῖς εὐχόμεθα ἐν
ταύτῃ τῇ πνευματικῇ,
ὡσεὶ ἡ παρὰ ἡμῖν ἀ-
γιασθῆναι.

הַשֵּׁם אֱלֹהִים הוּא
אֱלֹהִים הוּא
קָדוֹשׁ אֲבֹרָת
מִתְפַּלְלִים אֲנַחְנוּ
נִתְפַּלֵּל הוּא אֲר
לְהַקְדֵּשׁ אֱלֹהִים
אֲצִלָּנוּ :

πῶς τὸτο γίνεται;
ἀπόκρῃσις.

אֵין הוּא נִצְּשָׁה
מַעֲנֵה :

εἰ ὁ λόγος τοῦ
θεοῦ ἀκινδύλως καὶ
εὐλιμενῶς διδάσκει-
ται, ἔημεῖς ἀγίως ὡς
τοῦ θεοῦ παῖδες, καὶ
τὸν αὐτὸν ἀγάγωμεν:

אִם דְּבַר אֱלֹהִים
זֶה וְצָרוּף יִלְמַד
וְאֲנַחְנוּ קָדוֹשִׁים
נִבְנִי אֱלֹהִים נ
נִחִיחַ עֲלֵינוּ :

ἐν ψῆ

שֶׁר

ben. Des hilff vns
lieber Vater im
Himmel. Wer aber
anders Leret vnd
Lebet / denn das
Wort Gottes Leret
der entheiliget
vnter vns den Na-
men Gottes. Da
behüt vns für Him-
lischer vater.

Die ander
bitte.

Dein Reich
kome.

Was ist das?
Antwort.

Gottes Reich
komet wol on vn-
ser Gebet von im
selbs: Aber wir bit-
ten in diesem Ge-
bet / das es auch zu
vns kome.

Wie

mus. In quo adius-
ua nos mi Pater,
qui es in caelis.
Qui verò aliter doc-
cet vel viuit, quàm
verbum Dei doc-
cet, ille nomen Dei
inter nos prophaz-
nat. Ne autem hoc
accidat tu prouide
mi pater caelestis.

SECUNDA
PETITIO.

*Adueniat re-
gnum tuum*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Regnum DEI
venit etiam per se
sine nostra oratio-
ne: Sed petimus
haec precatatione, vt
ad nos quoq; pers-
ueniat.

Qua

Εν ᾧ ἡμῖν ὡς ἐργα-
νοῖς ὧν πατήρ βοήθη.
Ὅτις ἢ ἄλλως διδάσκει
ἐν δόξῃ, ἢ ὁ λόγος
τῷ θεῷ διδάσκει, ἔπει-
ς ἐν ἡμῖν τῷ θεῷ τῶνο-
μα ἀνιεροῖ, ἀφ' ὧν
ἀγάσως ἡμᾶς ἐρά-
νει πατήρ.

Αἴτησις ἡ
δούτιρα,
ἐλθέτω ἡ βασιλεία
σου.

τί τοῦτό ἐστι;
ἀποκρίσις.

Ἡ βασιλεία τοῦ
θεοῦ καὶ ἀφ' ἑαυτῆς χω-
ρὶς ἡμετέρας αἰτήσεως
ἔρχεται: ἀλλὰ ἡμῖς
αὐτῶν ἐν πάτῃ τῇ
προσδοχῇ. ἵνα καὶ
πρὸς ἡμᾶς ἔρχηται
αὐτή.

ὡς

אֲשֶׁר כּוֹ עֲזַרְנוּ
עֲזַרְנוּ הָאֵל שֶׁב
שֶׁב שָׁמַיִם: אֵל כּל
הַמַּלְמֵד וְחַי נ
אֲחֵרֵת מִשְׁמַלְמֵד
דְּבַר יְהוָה הֵהוּא
מְחַלֵּל בִּינֹתֵינוּ ה
הַשֵּׁם יְהוָה: מ
מֵאֲשֶׁר שָׁמַרְנוּ:
הָאֵל שֶׁב שָׁמַיִם:
הַמְּשַׁאֲלָה הַשְּׁנִית:
תָּבוֹא מַלְכוּתְךָ:
מֵה זֶרֶה הוּא:
מֵעַנְךָ:
הַמַּלְכוּת אֱלֹהִים
הִיא בָּאָה נִדְבָרָה
בְּלִי תַפְלֵתָנוּ: אֲבָל
אֲנַחְנוּ מִתַּפְלָלִים
בְּתַחֲנֻנָּה הוּא אֵל
לְבוֹאָה עִם אֱלֹהֵינוּ:
אֵל D

Wie geschichte
das?
Antwort.

Wenn der
Himlische Vater
vns seinen heiligen
Geist gibet / das
wir seinem heiligen
Wort durch seine
gnade glauben vnd
Götlich leben hic
zeitlich vnd dort e-
wiglich.

Die dritte
Bitte.

Dein wille
geschehe / wie im
Himmel / also auch
auff Erden.

Was ist das?
Antwort.

Got.

Qua ratione fit
istud?
Responsio.

Cum pater coe-
lestis dat nobis su-
um sanctum Spiritu-
m, vt suo sancto
verbo per sua-
am gratiam credas-
mus, ac pie hic
temporalem, illic
aeternam vitam as-
gemus.

TERTIA PE-
TITIO.

*Fiat voluntas
tua, sicut in caelo, &
in terra.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Bona

πῶς τὸ πνεῦμα γίνεται;

ἀπόκρισις.

Ὅτι ὁ ἁγίος πνεῦμα.
τὸ πνεῦμα αὐτὸ τὸ
ἅγιον ἡμῖν δίδωσι, ὡς
διὰ τῆς χάριτος αὐ-
τῆς τῷ λόγῳ αὐτῆς πι-
στύωμεν, καὶ εὐσεβείας
ἀγαθῶν, ἐν ταῖς
ἀρεταῖς καὶ ἡσυχίᾳ,
ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι
καὶ ἐν ἀγάπῃ, ὡς
ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι
καὶ ἐν ἀγάπῃ, ὡς
ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι
καὶ ἐν ἀγάπῃ.

Αἴτησις ἡ
τρίτη.

Ἐπισημασθήτω τὸ θελή-
μα σου, ὡς ἐν ἁγίῳ,
καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι.

τί σου τὸ ἐστίν;
ἀπόκρισις.

אֵין נִשְׁתַּחֲוֶה
לְהַיְוָה
מִצַּדִּיק
מִצַּדִּיק

אֵין הַצֵּב שֶׁבְּ-
שָׁמַיִם יִתֵּן לָנוּ
לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ לְהַאֲמִינֵנוּ
לְרַבְרוֹ מַחְסְרוֹ
וּלְלַקֵּחַ בְּקֹדֶשׁ
שֶׁהַ בְּחֵדֵל וְשֵׁם לְ-
לְעֵלָם :

הַמְּשַׁלְּחֵה
הַשְּׁלִישִׁית :

יַעֲשֶׂה רְצוֹנְךָ כִּבְ-
בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ
וּבְאֶרֶץ :

מִרְיָהּ הַחַיָּה
מִעֲנֵה :

הטוב D 2

Gottes guter
gnediger wille ge-
schicht wol on
vnsrer Gebet: Aber
wir bitten in diesem
Gebet / das er auch
bey vns gesche-
he.

Wie geschicht
das?

Antwort.

Wenn Gott
allen bösen Rath
vnd willen bricht
vnd hindert so vns
den Namen Got-
tes nicht Hei-
ligen vnd sein Reich
nicht komen lassen
wollen als da ist
des Teuffels der
Welt vnd vnsers
Fleisches wille:
Sondern stercket
vnd

Bona ac miseris
cors Dei volun-
tes fit quoq; sine
nostra oratione:
Sed rogamus hac
petitione vt etiam
fiat apud nos in
cordibus nostris.

Qua ratione fit
istud?

Responsio.

Cum DEVS
frangit ac impedit
omne malum cons-
ilium & voluntas-
tem quæ nobis no-
men Dei sancti-
ficent regnumq; ei-
us ad nos perueni-
re non sinant: vt
est diabolus, mun-
di & carnis nostræ
voluntas: Dein-
de cum confortat
&

τὸ τῷ θεῷ θέλημα
τὸ χρηστὸν ἔστω πολυέλε-
ος ἰσχυροῦς καὶ ἀ-
νάγκη τῶν αἰτήσεων ἡ-
μῶν: ἀλλὰ εὐχόμεθα
ἐν ταύτῃ τῇ προσευ-
χῇ, ὥστε ἔστω αὐτὸ ἐν ἡ-
μῖν γινώσκοντες.

πῶς τὸ γίνεσθαι;
ἀπόκρισις.

ὅτι ὁ θεὸς ἀγαπᾷ
πᾶσι καὶ κωλύει πᾶσαν
τὴν πονηρίαν ἐπιβου-
λῆν ἐφ' ἡμᾶς, ἀπεναντίας ἡ-
μῖν μὴτε ἔστω τῷ θεῷ τὸ νο-
μα ἀγιάζοντες μὴτε
τὴν αὐτῆς βασιλείαν
πρὸς ἡμᾶς ἐλθεῖν
ὅσοι ἐάσονται, οἷον τὸ ἔ-
στω ἀγαθὸν καὶ τοῦ
κόσμου ἔστω τῆς σαρ-
κὸς ἡμετέρας βούλη-
μά ἐστι: ἀλλὰ στερεοῖ
καὶ

הטוב וחסיד רצון
אלהים יעשה
בלי תפלתנו:
אבר אנו
מתפללים בואת
תחנה למען
אלינו יעשה:

אין נאשה חזרה:
מענה:

אם אלהים את-
כל רעה עצה
ורצון ונתן ועצר
אשר לא מניחות
הן לנו להקדש
השם יהנה וקבוצ
מלכותו אלינו: כ
כמו רצון השד ו
והתכל וחבשרנו:
אבר מחזקנו ו
D 3 ושו

vnd behelt vns feste
in seinem Wort
vnd Glauben / bis
an vnser ende. Das
ist sein gnediger gu-
ter wille.

Die Vierde
Bitte.

Vnser teglich
Brod gib vns
heute.

Was ist das?
Antwort.

Gott gibe teg-
lich Brod / auch
wol on vnser bit-
te / allen bösen
Menschen : Aber
wir bitten in diesem
Gebet / das Er
vns erkennen lasse /
vnd

& conseruat nos
firmiter in suo vers-
bo & fide vsq; ad
finem vitæ nostræ.
Hæc est sua misere-
ricors & bona vos-
luntas.

Q V A R T A
P E T I T I O.

*Panem nostrum
quotidianum da
nobis hodie.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Deus dat qui-
dem omnibus pa-
nem quotidianum,
quamuis non petas-
mus, etiam malis
hominibus : Sed
nos precamur hac
petitione, vt cog-
noscamus hoc,
atq;

Ε σωείχθ ημᾶς έχυ-
ρῶς εν τῷ αὐτῷ λόγῳ
κὶ πῆσθ ἐς τὸ τέλος
ημῶν, τὸ ἐστὶ τὸ εὐ-
σπλαγχιον Ε αγαθον
δελημα αὐτῷ.

ΑΙΤΗΣΙΣ Η
ΠΕΤΑΡΤΗ.

Ὅν δέτεν ημῶν
τὴν ἑπιπέσιον δεσ ημῶν
σήμερον.

τί τοῦτο ἐστὶ;
ἀσκήσεις:

Παρέχθ ὁ θεός τὸν
αὐτὸν δέτεν τὴν ἑπιπέσι-
ον Ε ἀνδρ ἀτήσεως ἡ-
μετέρας ποιηροῖς πᾶσιν
αὐθρώποις: ἀλλὰ δεό-
μεθα ἐν ἀτήσθ ταύτη
ἵνα διδῶ ημῶν, ὅπως
γινώσκωμεν τοῦτο

ושומרנו מוצקים
ברברו ובאמונה
עד הסותנו: הנה ה
היום טוב וחסיד
רצונו

המשאלה הרב
הרביעית:
את לחמנו:
תמידיתן לנו ה
היום:

מה זה הוצא:
מענה:

נותן האל את
לחם תמידיתן
כלי תחנתנו לכ
לקל רעים א
אנשים: אבר
אנחנו מתחננים ב
בזאת תפלה למען
ידוע נרע הוצא

D 4 ובת

194

vnd mit dancksas-
gung empfahe[n] vn-
ser te glich Brod.

Was heist denn
te glich Brod?

Antwort.

Alles was zur
Leibs Narung vnd
notdürfft gehöret/
als Essen / Trinck-
en / Kleider / schuch /
Haus / Hoff / Ack-
er / Viehe / Gelt /
Gut / frome Ge-
mahel / frome Kin-
der / from Gesin-
de / frome vnd tre-
we / Oberherrn /
gute Regiment /
gute Wetter / Frie-
de / Gesundheit /
Zucht /

atq[ue] ita panem nos-
trum quotidianū
cum gratiarum a-
ctione accipiamus.

Quid autem signi-
ficat panis quo-
tidianus ?

Responsio ?

Significat omne,
quod ad vitæ no-
stræ necessitatis ac
sustentationem per-
tinet, veluti cibum
potum, vestes, cal-
ceos, domum, are-
am, agros, pecudes,
pecuniam, diuitias,
probam coniugem
probos liberos, pro-
bos seruos, pro-
bum ac fidum ma-
gistratum, bonum
Reipublicæ sta-
tum, commodam
aëris temperiem,
pacem, sanitatem,
mode-

καὶ μὲ ἐυχαιρίας
παρλαμβάνωμεν τὴν
ἐπιείκειαν δέουσαν.

τί δέ ἐστιν ὁ δέουσι
ἐπιείκειαι;
ἀποκρίσεις.

Πάντα δὴ, ὅσων
μὲν χρεία ἔχομεν
πρὸς τὴν τὰ σώμα-
τα διατροφὴν καὶ
τὰλλα ἀναγκαῖα:
οἷον βρῶμα, πόσις,
ἐσθῆς, ὑπόδημα, οἶ-
κος, χωρὸν, ἀγροὺς
κτλῶν, χρήματα,
ὑπάρχοντα, σύγα-
μα ἐυδόκιμα, ἐυ-
δόκιμοι παῖδες, ἐυδό-
κιμοι καὶ πρὸς κυβερ-
νήται, ἀγαθὴ πολι-
τεία, τοῦ ἀέρος ἐυ-
κρασία, εἰρὴν καὶ ὑγίαιαν
δέουσαν

ובתורה נקח
את לחמנו
תמיד:

מה הויה לחם
תמיד:
מענה:

הכל אשר צריך
למסעד הצוף: כמו
אכל ומשתה ב
בגדים ונעלות
בית וחקצר שרה
ומקנה כסף והון
טובה אשת טובים
בנים טובים עבדים
טובים ונאמנים
פקידים טוב
מאמר הממשלה
טוב מזג השמים
שלום ומרפא

D 5 מיסר

Zucht / Ehre / gute
Freunde / getreue
Nachbarn / vnd
des gleichen.

modestiam, hono-
rem, honos amis-
cos, fidos vicinos,
& id genus alia.

Die Fünffte
Bitte.

Q V I N T A
P E T I T I O.

Vnd verlasse
vns vnser schul-
de / Als wir ver-
lassen vnsern
schuldigern.

*Et remitte no-
bis debita nostra, si-
cut & nos remitti-
mus debitoribus
nostris.*

Was ist das?
Antwort.

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Wir bitten in
diesem Gebet / das
der Vater im Hi-
mel nicht ansehen
wölte vnser Sün-
de / vnd vmb dersel-
bigen willen solche
bitte nicht versagen:
(Denn

Petimus hac
prece, ne Pater
coelestis velit spe-
ctare peccata no-
stra, atque ita isto-
rum remissionem
nobis denegare:
(quans

ἀρετῇ, τιμῇ, φίλοι ἀ-
γαθοὶ, πρὸς γείτονες,
ἔτι πάντα.

Αἴτησις ἡ
πέμπτη.

καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ
ὀφθήματα ἡμῶν, ὡς
ἔφημεῖς ἀφίεμεν τοῖς
ὀφθέταις ἡμῶν.

τί τοῦτο ἐστίν,
ἀποκρίσις.

αὐτῶν ἐν ταύτῃ
τῇ προσευχῇ, ἵνα ὁ
πατήρ ὁ ἐν ἔθαινοῖς
πρὸς τὰς ἡμῶν ἀμαρ-
τίας ἔμῃ ἀποβλέπη,
μήτε δι' ἐκείνας αὐτῶν
ματὰ τοιαύτα ἀπαρνή-
(ἔδε-

מוסר וְכבוד
ט טובים רעים נא
נאמנים שכנים וו
נרומיהם :

חמשאלה החמ
החמישית :

וסלח לנו את-
חובותינו כאשר א
אנחנו סולחים ל
לבעלי חובותינו :

מה זרה הוא
מענה :

מתפללים אנחנו ב
בתחנה הזאת ל
למען האב שב
שבשמים לל
וביט עוונותינו ו
ולל באבוריהן ו
ימאס תפלה הזאת :

כי

(Denn wir sind der
keines werd das
wir bitten / habens
auch nicht verdie-
net) Sondern er
wols uns (alles
aus gnaden geben.
Denn wir teglich
viel sündigen / vnd
wol eitel straffe ver-
dienen so wollen wir
zwarten wieder-
umb auch herzlich
vergeben/vnd gerne
wolthun denen die
sich an vns versun-
digen.

Die Sechste
Bitte.

Vnd füre vns
nicht in versu-
chung.

Was

(quandoquidem
nullis rebus, quas
petimus digni sumus nec quicquam
mereri possumus)
sed vt velit nobis
sua gratia largiri om-
nia. Quia quoti-
die multifariè pec-
camus & nihil nisi
pœnam meremur.
Tunc nos quidem
vicissim ex corde
condonabimus ijs,
à quibus in nos pec-
catum est, illisque
libenter benefaciamus.

SEXTA PE-
TITIO.

*Et ne nos indu-
cas in tentationem.*

Quid

(ἕθενος γὰρ ἐκείνων ὧν
 παρὰ τὸ θεοῦ εὐ-
 χόμεθα, ἀξιοί γινόμε-
 θαι) ἀλλὰ ἵνα δωρεὰν
 ἡμῖν χαρίζεσθαι πᾶν-
 τα ἀξίῳ. καθὼς καὶ
 γὰρ πολλὰ ἐξημαρτά-
 νομεν καὶ ἕθενος πάλιν
 τῶν πνευμάτων ἀξί-
 μεθα. Τότε δὴ καὶ ἡμεῖς
 ἀνάπαλιν συγνώσομεν
 ἑῷ ποιήσομεν ὅτι
 πρὸς ἡμᾶς ἐξημαρτη-
 κότες.

Αἴτησις ἡ
 ἕκτη.

καὶ μὴ εἰσενέγ-
 κης ἡμᾶς εἰς πειρασ-
 μόν.

נִי לֵל רְאוּיָא
 אֲנַחְנוּ לְקַחְתָּם
 מֵאוֹמְרוֹ מִכָּל
 אֲשֶׁר שָׂאֲלָנוּ וְלֹא
 זָכִינוּ : כִּי אֵלֵינוּ
 לְמַעַן יִרְצֶה לָנוּ
 לְתַתּ לָנוּ הַכֹּל
 חַנּוּן כְּחַסְדּוֹ : כִּי
 יוֹם יוֹם רַבִּים :
 פְּעָמִים אֲנַחְנוּ חַ
 חֲטָאִים וְלֵל
 מֵאוֹמְרוֹ מִלְּבַד הַ
 הַמוֹסֵר זֹכִים :
 וְאֲנַחְנוּ גַם כְּכֹה
 מִנְּפִשׁוֹתֵינוּ נִסְלַח
 וְנִיטִיב לְקַל
 חֲטָאִים לָנוּ :
 הַמְשַׁאֲלָה הַשְּׂשִׁית :
 וְאַל תְּבִיאָנוּ לְ
 לְנַסְיוֹן :

מה

Was ist das?

Antwort.

Gott versucht
 zwar niemand: A-
 ber wir bitten in die-
 sem gebet / das vns
 Gott wolt behüten
 vnd erhalten / auff
 das vns der Teuf-
 fel / die Welt vnd
 vnser Fleisch nicht
 betrige vnd verführe
 in misglauben / ver-
 zweiflung vnd an-
 dere grosse schande
 vnd laster: Vnd
 ob wir damit ange-
 fochten würden /
 das wir doch end-
 lich gewinnen vnd
 den Sieg behalten.

Quid hoc sibi vult
 Responſio.

Deus quidem
 neminem tentat:
 Sed tamen peti-
 mus hac petitione,
 vt ipse nos custo-
 diat & conseruet,
 ne Satanas mun-
 dus & caro nostra
 nobis imponant, &
 nos à recta fide ad
 superstitionem, de-
 sperationem atque
 alia graua scelera
 & flagitia seducant:
 Et vt maxime eius-
 modi tentationi-
 bus sollicitemur, ne
 succumbamus, sed
 vt tandem vincamus
 ac triumphemus.

Die

Septi-

ἢ πῶς ἐστὶ ;

ἀπόκρισις.

Ὁ μὲν θεὸς μηδέ-
να πράξει : Ἄλλα εὐ-
χομεθα ἐν ταύτῃ τῇ
προσευχῇ, ἵνα δια-
φυλάτῃ ἔσωζῃ θε-
ὸς ἡμᾶς, μὴ πῶς ὁ σα-
τανᾶς, ὁ κόσμος καὶ
ἡ πᾶρξ ἢ ἡμετέρα ἐξα-
πατά ἡμᾶς, μήτε ἐ-
ἀπιστίαν, ἀπίγνωσιν ἔ-
ἀλλὰ δὲνὰ ἐγκλήμα-
τα ἔμιάσματα Ἰσά-
γῃ, ἔεάν δὲ πρώμε-
θα πείσταις, ἵνα ὁμῶς
τὸ τέλος ἀρισθώ-
μεν ἔσπικρατῶμεν.

ἑξήκοντα. המש

פֶּה יוֹרֵה הוֹנֵה :

מַעֲנֵה :

לֹא מִנְסֶה אֱלֹהִים
אֶת-כָּל-אָדָם : אֲנִי
אֲנַחְנוּ מִתְחַנְנִים בְּתַפְלָה
בְּזֵאת לְמַעַן אֱלֹהִים
וְצֹר וְיִשְׁמֹר אֲחֵנוּ
פֶּן הִשָּׁר וְהִתְכַּבֵּל
וּבִשְׂרָנוּ יִרְמָנוּ וּ
וְיִשְׂיָאֵנוּ מִצְמוּנָה וּ
וּמִבְּטָח אֶל-מָרָד וּ
וְאַחֲרִים גְּדוּלִים
פְּשָׁעִים : וְאֵךְ אִם-
נִנְסֶה בָהֶם רַק ל
לְמַעַן אֲנַחְנוּ אַחֲרִית
נִגְבֵּר וְנַחֲזֵק מֵהֶם :

Die Siebende
Bitte.

Sondern er-
löse vns von dem
übel.

Was ist das?
Antwort.

Wir bitten in
diesem Gebet / als
in der Summa /
das vns der Vater
im Himmel von al-
lerley übel Leibes
vnd Seele / Guts
vnd Ehre erlöse :
vnd zu letzt wenn
vnsrer stündlein kö-
met / ein seliges en-
de beschere / vnd
mit gnaden von
diesem Jammerthal
zu sich neme in den
Himmel.

Amen

SEPTIMA
PETITIO.

*Sed libera nos
à malo.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Oramus hac
prece tanquã sum-
matim, vt pater nos-
ter, qui in cœlo
est liberet nos ab
omnibus malis ac
periculis corporis
& animæ, honorũ
& honorum : Et
vt tandem, cum
hora mortis vene-
rit, felicem vitæ ex-
itũ largiatur, nosq̃
pro sua gratuita bo-
nitate ex hac mise-
riarum valle ad se
in cœlum recipiat.

Amen

ΑΙΤΗΣΙΣ Η

έβδόμη.

ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς
ἀπὸ τῆς πονη-
ριᾶς.

τί τοῦτό ἐστὶς

ἀπόκρισις.

εὐχόμεθα ἐν τῇ

δε δεήσει, ὡς ἐν κεφα-
λάῳ, ἵνα ὁ ἐν ἔρα-
νοῖς πατήρ ἀπὸ πάν-
των τῶν θένων ἔτε
σώματα ἐ τῆς ψυ-
χῆς, κτημάτων τε καὶ
πνῶν ἀπελύη ἡμᾶς
καὶ τὸ τελευταῖον,
παύσης τῆς ἡμετέ-
ρας ὥρας μακάριον
τελευτῶν χαρίζεται
καὶ μὴ χάριτος ἐκ
ταύτης τῆς τῶν κα-
κῶν πάντων χαρά-
δρας πρὸς αὐτὴν εἰς
τὴν ἔρανον παραλά-
βη.

τὸ ΝΜΝ

E

הַמְשַׁלְּחָה הַשׁ

הַשְּׁבִיעִיר :

אֱלֹהֵי הַצִּילֵנוּ מִ

מַרְע :

מָה זָרָה הוּם :

מַעֲנֵה :

מִתְפַּלְּלִים אֲנַחְנוּ

בַּתְּחִנָּה הַזֹּאת כ

כְּבָסֶךָ לְמַעַן הָאֵב

שֶׁבְּשָׁמַיִם וְצִילֵנוּ

מִכָּל נֶזֶק הַגּוֹךְ

וְנַפְשׁ הַנֶּכֶס וְכ

וְנִכְוֹד : וְאַחֲרֵיהֶם

בְּבוֹלָה שְׁעֵתָנוּ א

אֶת־אֲשֶׁרֵינוּ סוֹךְ

חַיִּים יִתֵּן לָנוּ

וּבְחִסְדּוֹ מִיָּגֶד

דְּמַעוֹרָה וְצָרוֹרָה

אֱלֹהֵינוּ לְשָׁמַיִם י

יִקְחֵנוּ :

70
P R A T I O
Amen.

Was ist das?
Antwort.

Das ich sol gewisse sein / solche bitte sind dem Vater im Himmel angenehme vnd erhöret. Denn er selbs hat vns geboten also zu beten / vnd verheissen / das er vns wil erhören. Amen Amen / das heist Ja Ja / es sol also geschehen.

Das

A M E N.

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Vt ego sim certus, eiusmodi petitiones à patre nostro cœlesti esse acceptas atq; exauditas. Quia ipse nobis mandauit, vt ad istum modum oremus, promisitq; se nos exauditurum esse. Amen Amen id quod significat certè certè, hæc debent ita euenire.

Quo

A M H N.

τί πῦ τί ἐστ;

ἀπόκρισις:

ἵνα ἀσφαλῆς
ἀνείλω, ταύτας πῖς
ἐγρήσῃς τῷ ἐν ἔρα-
νοῖς πατρὶ προσδέ-
κτας γρέσῃς ἔειση:
κῆσῃ. αὐτὸς γὼ ἔτῃς
προσῦχῃς ἡμᾶς
προσέταξεν, ἔτῃς
ἡμῶν εἰσακῃς.
ἀμὲν ἀμὲν, τοῦτέστι,
ναὶ ναὶ, ταῦτα ἔτῃς
γίνῃς οὐφείλῃς.

: אמן

: מה יר הוה :

: מענה :

למען אמן כי
רצו הַתּוֹרָה שֶׁ
שֶׁשָׁמַיִם אֵל
הַפְּלוֹרַת הָאֵל
וַיִּשְׁמַע אֶתֶּן : כי
הַהוֹרָה אֵל
אֵל אֶתְנוּ לֵה
לְהַתְּפִילָה קִוְיָת
וְהַבְּטִיחַ לְשִׁמוֹעַ א
אֶתְנוּ : אמן
אמן יר הוה
אמן אמן יר הוה
אמן יר הוה :

חברית B 2

Das Sacra-
ment der Heili-
gen Tauffe/wie das
selbige ein Haus-
vater seinen gesinde
auffs einfeltigst
fürhalten sol.

Zum Ersten.

Was ist die
Tauffe?

Antwort.

Die Tauffe ist
nicht allein schlecht
Wasser/Sondern
sie ist das Wasser
in Gottes Gebot
gefasst / vnd mit
Gottes Wort ver-
bunden.

Welchs ist denn
solch Wort
Gottes?

Antwort.

Da

QVO PA-
CTO PAE-
dagogi suos pue-
Sacramentum Ba-
ptismi simplicif-
sime docere de-
beant.

PRIMUM.

Quid est Baptis-
mus?

Responsio.

Baptismus non
est simpliciter a-
qua, sed quæ sit di-
uino mandata in-
clusa & verbo Dei
comprehensa.

Quod igitur est
tale verbum
Dei?

Responsio.

Vbi

ΤΟ ΤΟΥ
ΒΑΠΤΙΣΜΑΤΟΣ

Ἐὰν γὰρ μυσή-
ριον.

καθάρα αὐτὸ οἰκο-
δεσπότης τοῖς οἰκείοις
αὐτῶ ἀπαλλάσσεται ὡς
τιθίνα ὀφείλη.

ΠΡΩΤΟΝ.

τί ἐστὶ τὸ βάπτισμα;
ἀπόκρισις.

Τὸ βάπτισμα ἔ-
μόνον ἐστὶν ἀπαλουῶ ὕ-
δωρ, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ
ἐν τῷ ἔθει ὡς ὡσαύ-
γματι σωφλημμέ-
νον, καὶ τῷ τοῦ θεοῦ
λόγω σωθεομενόν.

ποῖον ἔστι τὸ θεῶ λό-
γος ἐστίν.

ἀπόκρισις.

ὅπως ἔστι Ε 3

בַּבְּרִית

הַטְּבִילָה הַקֹּדֶשׁ

הַקְּדוֹשָׁה כְּאֲשֶׁר

יִלְמַד אֶתְּהָ הַבְּ

בְּעַל פִּירְתָּא

אֶתְּ פִּיתוֹ לְ

לְפָתִי :

רְשָׁאֲנָה :

מָה הִיא הַטְּבִילָה :

מַעַנָּה :

הַטְּבִילָה אֵינָה

הִיא לְבַר מַיִם

כִּי אִם הִיא הַמַּיִם

בְּמַצּוֹת אֱלֹהִים

סְגוּרִים וּכְדַבֵּר אֱ

אֱלֹהִים הַפּוֹשִׁים :

מִן הַיָּהוָה זֶה :

דְּבַר יְהוָה :

מַעַנָּה :

Da vnser HERR
Christus spricht
Matthæi am lez-
ten:

Gehet hin in
alle Welt/ Leret
alle Heiden vnd
teuffet sie im
Namen des Va-
ters vnd des
Sons/ vnd des
Heiligen Gei-
stes.

Zum andern.

Was gibt oder
nuhet die

Tauffe?

Antwort.

Sie wircket ver-
gebung der Sün-
den/ erlöset vom
Tod vnd Teuffel/
vnd

Vbi Dominus
noster Iesus Chri-
stus dicit Matthæi
vltimo:

*Euntes docete
omnes gentes, ba-
ptizantes eos in no-
mine Patris, &
Fily, & Spiritus
sancti.*

SECUNDVM.

Quid præstat aut
confert Baptis-

mus?

Responsio.

Operatur con-
donationem pec-
catorum, liberat à
morte, & diabolo,
&

ὅπου ὁ κύριος
ἡμῶν χειρὸς λέγει τῷ
τοῦ Ματθαίου ἐχά-
τω :

πορεύθεντες μα-
θητεύσατε πάντα τὰ
ἔθνη, βαπτίζοντες αὐ-
τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πα-
τρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ
ἁγίου πνεύματος.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ἢ ἂν συμφέρει ἢ ὠφεί-
λει τὸ βάπτισμα :

ἀπορίαι.

ἀφελάσσεται τῶν
ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, καὶ
ἐλευθεροῖ ἀπὸ θλα-
νάτου καὶ ἀβόλου,
καὶ

אֲשֶׁר מְשִׁיחַ אֶת
אֶרְצֵנוּ הוּא אֵל
אֹמֵר בְּפֶרֶק אַח-
אֲחֵרוֹן לְמַתִּי :
לְכוּ לְכָל-תְּבָרָה
וְלַמְדוּ כָל-גּוֹיִם
וְטַבְּלוּ אֹתָם בְּ-
בְּשֵׁם-הָאָב (וְהַיּוֹן
וְהָרוּחַ הַקָּדֹשׁ :

שְׁנִיר :

מִן תִּתֵּן אֹת
תּוֹעִיל הַטְּבִילָה :

מַעֲנָה :

הִיא עוֹשֶׂה אֶת-
סְלִיחַת חַטָּאִים
וּפְדוּתָה מִמּוֹת וּמִשָּׁד

E 4 וְנו

vnd gibt die ewige
Seligkeit allen / die
es glauben / wie die
wort vnd verheiß-
sung Gottes lau-
ten.

Welche sind solche
wort vnd verheiß-
sung Gottes?

Antwort.

Da vnser HErr
Christus spricht
Marci am letzten:

Wer da glau-
bet vnd getauft
wird / der wird
selig: Wer aber
nicht glaubet /
der wird ver-
dampt.

Zum

& donat æternam
beatitudinem om-
nibus qui credunt
hoc, quod verba
& promissiones di-
uinæ pollicentur.

Quæ sunt illa ver-
ba & promissio-
nes diuinæ?

Responsio.

Vbi Dominus
noster Iesus Chris-
tus dicit Marci vl-
timo.

Qui crediderit
& baptizatus fu-
erit, saluus erit:
Qui verò non cre-
diderit, condemna-
bitur.

Ter-

Ε̅ συμφέρει σωτηρίαι
αι τῶν αἰώνιων πᾶσι
πιστεύουσι κατὰ τὰ θε-
οῦ ῥήματα Ε̅ Ἰσαγγ-
ελίας.

וְנוֹתְנָהּ אֶת-
אֲשֶׁר הִנְצַח לְכָל-
מְאִמְנִים בָּא
כַּאֲשֶׁר דִּבְרִי וְעַ
וְעֲדוֹת אֱלֹהִים
יִוְעָדוּת :

Τὰ ἣ ῥήματα καὶ ἐ-
παγγελίαι Ε̅ θεῶ
τίνας εἰσίν.

מָה הֵם אֱלֹהִים
דִּבְרֵי וְעֲדוֹת :
אֱלֹהִים :

ἀπόκρῆσις.

מַעֲנֶה :

Ὅπως ὁ κύριος
ἡμῶν Χριστὸς λέγει τῶν
Ἰμαρκα ὑσάτω;

אֲשֶׁר מְשִׁיחַ אֵת
אֲדִינֵנו הוּא
אֲזֹמַר בְּפֶרֶק אֵת
אַחֲרוֹן לְמַרְקוֹס :
כָּל אֲשֶׁר הָאֱמִין
וַיִּטְבֵּל יִישַׁע : וְכָל
אֲשֶׁר לֹא הָאֱמִין
כִּהְיֶה יִתְחַיֵּב :

Ὁ πιστεύσας καὶ
βαπτισθεὶς σωθήσεται
ὁ ἣ ἀπισήσας κατα-
κριθήσεται.

τρί- Ε̅ שלי

Zum dritten.

Wie kan Wasser
solche grosse ding
thun.

Antwort.

Wasser thuts
freilich nicht: Son-
dern das wort Got-
tes / so mit vnd bey
dem Wasser ist / vñ
der glaube / so sol-
chem Wort Got-
tes in Wasser tra-
wet. Den one Got-
tes Wort ist das
Wasser schlecht
Wasser / vnd keine
Taufe: Aber mit
dem Wort Gottes
ist es eine Taufte /
das

TERTIVM.

Qui potest aqua
tam magnas res
efficere?

Responsio.

Aqua procul
dubio non efficit:
Sed verbum Dei
iuxta aquam & v-
na cum aqua, & fi-
des, quæ tali verbo
Dei in aqua credit,
Quia aqua sine ver-
bo Dei est simpli-
citer aqua, & non
Baptismus: Sed si
verbū Dei adiicias-
tur, est Baptismus,

hoc

ΤΡΙΤΟΝ.

ὡς ἡ διώαται ὕδωρ
πυρὸς ἀποκαίει
ζεῶναι;

ἀπόκρισις.

Τὸ μὲν ὕδωρ οὐ
ποιεῖ δὴ πυρὸς: ἀλλὰ
ὁ λόγος ἔστι θεοῦ ὁ μὲν
τῷ ὕδατι καὶ πα-
ρα τῶν αὐτῶν χρόμει
καὶ ἡ πίστις τέ-
ταται τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ
ἐν τῷ ὕδατι πιστεύουσαι
τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ, χω-
ρὶς τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ
ἀπλοῦ ὕδωρ, καὶ
οὐ μὴ βάπτισμά ἐ-
στιν: ἀλλὰ μετὰ τοῦ
λόγου ἔστι θεοῦ βά-
πτισμα τε γὰρ καὶ

τοῦ

שְׁלוּשֵׁי:

אֵיךְ יוֹכְלוּ הַמַּיִם
לְעֲשׂוֹת אֵשׁ
דְּבַר הַיָּהוָה כֵּן גַּם
צְדוֹתָ:

מַעֲנָה:

הַמַּיִם אֵינָם לֵאמֹר
יַעֲשׂוּ הַיָּהוָה כִּי אֵין
אִם הַדְּבַר אֱלֹהִים
שֶׁהוּא בְּמַיִם וּ
וְאֵינָם אֲשֶׁר עַל
עַל זֶה דְּבַר אֵין
אֱלֹהִים בְּמַיִם הַיֵּה
בְּוַטְחָתָ: כִּי הֵן
כִּלֵּי דְבַר אֱלֹהִים
הַמַּיִם הֵם לְבַר
מַיִם וְאֵינָם מְכִילָה:
כִּי אִם כְּדְבַר אֵין
אֱלֹהִים טְכִילָה הַיֵּה

אֵין

das ist ein gnadenreich Wasser des Lebens vñ ein Bad der neuen Geburt im Heiligen Geist: Wie S. Paulus sagt zu Tito am dritten Capitel / Durch das Bad der Wiedergeburt vñnd ernewrung des Heiligen Geistes / welchen er ausgossen hat vber vns reichlich durch Ihesum Christum vnsern Heiland / auff das wir durch desselben gnade gerecht vñnd Erben sein des ewigen Lebens nach der hoffnung. Das ist gewislich war.

Zum

hoc est salutaris aqua vitæ per lauacrum regenerationis in Spiritu sancto: Sicut Paulus ait, ad Titum tertio capite: Sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis ac renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos opulenter per Iesum Christum seruatorem nostrum, vt iustificati illius gratia hæredes efficeremur iuxta spem vitæ æternæ. Indubitatus sermo.

Quar

τριτί, πληρόχαρι
 ύδωρ τῆς ζωῆς, λα-
 τρον τῆ παλιγγενεσίας
 ἐν τῷ πνεύματι ἁγίῳ
 ὡσπερ ὁ Παῦλος πρὸς
 τὸν Τίτον φησὶ κεφα-
 λάω γ' : ἀλλὰ κατὰ
 τὸν αὐτὸν ἔλεον ἔσω-
 σεν ἡμᾶς ἀπὸ λατρῶν
 παλιγγενεσίας καὶ ἀ-
 νακαμνώσεως πνεύ-
 ματος ἁγίου, ὃ ἐξέ-
 χεεν ἐφ' ἡμᾶς πλε-
 σίως ἀπὸ ἸΗΣΟΥ
 ΧΡΙΣΤΟΥ ὃ σω-
 τῆρ ἡμῶν, ἵνα δι-
 καλωθέντες τῇ ἐκεί-
 νῃ χάριτι κληρονό-
 μοι γινώμεθα κατ' ἐλ-
 πίδα ζωῆς αἰωνίας, πι-
 στὸς ὁ λόγος.

שיש מימי מוש
 מושעור וחיים
 ורחצת התולדה
 החדשה ברוח ה
 הקדש : כאשר
 הקדוש פאולוס ה
 הול אומר לט
 לטיטוס ג : בעד
 רחצת מולדת ש
 שנית וחדשה ב
 ברוח הקדש את
 אשר שפכה על
 עלינו בעשר בע
 בעבור ישוע מש
 משיח מושוענו ל
 להיותנו בחסדו ע
 צדיקים ויורשי ח
 חיי נצחים כב
 כנטחה : נאמן מ
 מאמר הור :

רביע טי-

Zum vierden.

Was bedeut denn
solch wasser
teuffen?

Antwort.

Es bedeut
das der alte Adam
in vns durch tegli-
che New vnd Bus
sol erseufft werden
vnd sterben mit al-
len Sünden vñ bö-
sen lüsten / vñ wide-
rumb teglich her-
aus komen vnd auf-
ferstehen ein new-
er Mensch der in
Gerechtigkeit vnd
reinigkeit für Gott
ewiglich lebe.

QVARTVM.

Quid significat au-
tem ista in aquam
immersio?

Responsio.

Significat, quod
vetus Adam des-
bet subinde per
mortificationē ac
pœnitentiā in no-
bis submergi &
extingui cum om-
nibus peccatis &
malis concupiscen-
tijs, atq; rursus
quotidie emergere
ac resurgere nouus
homo, qui in san-
ctitate & iusticia
coram Deo viuat
in æternum.

Wo

Vb

ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ἡ γὰρ τὸ εἰς ὕδωρ βα-
πτίζεσθαι ἕσται
φάνη.

ὑπὸ κρῖτος.

Ἐσημάνθη, ὅτι ὁ πα-
λαῖος Ἀδάμ ἐν ἡμῖν
διὰ καθημερινῆς
μεταμελείας ἢ με-
τανοίας καταβαπτί-
σθαι σὺν πύσας ἀ-
μαρτίας ἔσται πονηρῶς
ἰπιθυμίας ὀφείλη,
ἔσται ἀπάλιον καὶ νός
ἀνθρώπου καὶ θεοῦ
ἐν ἀναδύεσθαι ἔ-
σται ἀναστῆναι, ὅς ἐν δι-
οουμένη ἔσται ἀγνεία ἐν ἐ-
νώπιον ἔσται εἰς ὅσον
ἐκείνων ἀγάγη.

רביעית :

מה מורה ההי-
טבילה במים :

מענה :

מורה ההי-
צריך להטבע את-
אדם קדמוני בנו
תמיד ברכי ותש-
תשובה ולמור-
עם כל-
חטאות ותאור-
בעור ועור לצ-
לצאת ולקום יום
יום אדם הרש אשר
בצדק ובטהרה
ליפני אלהים י-
יתה לעולם :

היא תע

Wo stehet das
geschriebene?

Antwort.

Sanct Paulus
zun Römern am
& spricht: Wir
sind sampt Christo
durch die Tauf-
fe begraben in den
Todt / das gleich
wie Christus ist
von den Todten
aufferwecket durch
die herrligkeit des
Vaters / also sol-
len wir auch in ei-
nem neuen Leben
wandeln.

Vbi hoc scriptum
est.

Responsio.

Sanctus Pau-
lus ad Romanos
sexto dicit: Sepul-
ti igitur sumus v-
na cum Christo
per Baptismum in
mortem, vt quem-
admodum excita-
tus est Christus ex
mortuis per glori-
am patris, ita & nos
in nouitate vitæ
ambulemus.

Quo

Das

πῦρ ἢ πνεῦμα
ἁγίου;

ἀποκρίσεις.

ἅγιος ὁ Παῦλος
πρὸς τοὺς Ῥωμαίους
λέγει: σωτῆρα φημι
ἐν αὐτῷ διὰ βα-
πτίσματος εἰς πνεῦ-
μα ἅγιον, ἵνα ὡσπερ ἡ-
γέρθη Χριστὸς ἐκ νε-
κρῶν διὰ τῆς δόξης
τοῦ πατρὸς, οὕτως
καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι
ζωῆς περιπατήσωμεν.

δείπνε

אֵיךְ נִכְתָּב הַ

הַיָּד :

מֵעֵנָה :

הַקְּדוֹשׁ פְּאוּלוֹס

אֵל-רוֹמָיִים וְ

הוּא אומר : על-

כֵּן נִקְבְּרָנוּ יחד ע

עִם מְשִׁיחַ ל

לְמִוְתָא לְמַעַן כִּי

כִּי אֲשֶׁר הַקֹּדֶם מ

מְשִׁיחַ מִמֵּתִים ב

בְּכָבוֹד הָאֵל כֵּן ג

אֵם אֲנֵחָנוּ כִּי

כִּי חַיִּים חֲרָשִׁים

נִהְיֶה :

F הברות

F הברות

Das Sacra-
ment des Altars
wie ein Hausvater
dasselbige seinem
Gesinde auff's ein-
feligst fürhal-
ten sol.

Was ist das Sa-
crament des
Altars?

Antwort.

Es ist der ware
Leib vnd Blut vn-
fers **HEXN**
Ihesu Christi/ vnter
dem Brod vnd
Wein / vns Chri-
sten zu essen vnd zu
trincken von Chri-
sto selbst eingesezt.

Wo

QVO PA-
CTO PÆDAGO-
gi suos pueros Sa-
cramentum Alta-
ris simplicissime
docere debe-
ant.

Quid est Sacra-
mentum Alta-
ris?

Responsio.

Sacramentum
Altaris est verum
corpus & verus
sanguis Domini
nostri Iesu Christi;
sub pane & vino;
nobis Christianis
ad manducandum
ac bibendum ab
ipso Christo insti-
tutum.

Vbi

ΔΕΙΠΝΟΥ ΤΟΥ
κυριακῆ μυσή-

ρλον.

καθάως αὐτὸ οἰκο-
δεασότης τοῖς οἰκείοις
αὐτῆ ἀπλάστια πε-
τιθένα ὀφείλη.

τὸ τοῦ κυριακῆ
δέπνα μυσήρῃ
ον πῆρ;

ἀσπίκρῃς:

ἔστὶ τὸ ἀληθινὸν
σῶμα καὶ αἷμα τοῦ
κυρίῃ ἡμῶν ἰησοῦ
Χριστῆ ὑπὸ τῆ δέξτε
ἢ οἶνα τοῖς χριστιανοῖς
ἡμῖν περὶ τὸ εὐαγγέλιον
ἔπινον ὑπὸ αὐτῆ τῆ
Χριστῆ ἀγαπητα γμέ-
νον.

חֲבֵרִית

הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר יוֹל
יִלְמַד אֶתְּהָ הַבַּעַל
בֵּית אֶרֶץ-בֵּיתוֹ
לְפָתִי :

מָה הֵיכָל בְּרִירַת
הַמִּזְבֵּחַ :

מַעְבָּרָה :

הַזֶּה הֵיכָל נְאֻמָּן
הַגּוֹף וְדַם אֲדָמִינוּ
יִשׁוּעַ מְשִׁיחַ תַּחַת
לֶחֶם וַיִּזֶן לָנוּ לֶמַּעַ
לְמִשְׁחֵי יֵס לֹא
לְאֶכֹר וְלִשְׁתוֹת
מִמֶּנּוּ מְשִׁיחַ עַר
עָרוֹךְ :

τῆς ἰη F 2

Wo stehet das
geschrieben ?

Antwort.

So schreiben die
heiligen Euangelis-
ten / Mattheus /
Marcus / Lucas /
vnd S. Paulus.

Unser **HERR**
Ihesus **C**hri-
stus / in der nacht
da er verrahten
ward / nam er
das Brod / dan-
cket vnd brachs
vnd gabs seinen
Jüngern vnd
sprach: Nemet
hin vnd esset /
Das ist mein
Leib / der für euch
gege-

Vbi hoc scriptum
est?

Responsio.

Sic scribunt san-
cti Euangelistæ,
Matthæus, Mar-
cus, Lucas, & S.
Paulus.

Dominus noster
Iesvs **C**hristus
in ea nocte, qua
traditus est acce-
pit panem, & post-
quam gratias egisse-
t, fregit & dedit
discipulis suis, di-
cens: Accipite,
comedite, hoc
est corpus meum,
quod pro vobis
da.

ποῦτε ἢ ποῦ | γράφα-
ται ;

ἀπόκρυσις.

ἔγω γράφουσι,
οἱ ἅγιοι εὐαγγελιστῶ-
ματ. θ. α. β. γ. δ. , μάρκος,
λακῆς, καὶ ὁ ἅγιος
παῦλος :

ὁ κύριος ἡμῶν
ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙ-
ΣΤΟΣ ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ
παρεδίδοτο, ἔλαβεν
δέσπν, καὶ εὐχαριστή-
σας ἔκλασε, ἔδω-
κε τοῖς μαθηταῖς αὐ-
τοῦ λέγων : λάβετε,
φάγετε, τὸ ἐστὶ σῶ-
μά μου, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν
διδό-

אֵיךְ נִכְתָּב הַזֶּה

הַזֶּה :

מֵעֵנָה :

כִּזְוָה כּוֹתְבֵיהֶם
הַקְדוּשִׁים מִבְּשָׂרִים
מִתִּי וּמִרְקוֹס וּל
וְלוֹקֵס וְקָדוֹשׁ פ
פְּאִוְלוֹס :

אֲדַבְּרֶנּוּ יֵשׁוּעַ מ
כְּשִׁיחַ בְּלֵילָה
הַהוּא בְּאֲשֶׁר נִמְסַר
לֶקַח הַלֶּחֶם וַי
וַיְבָרֵךְ וַיְבַצֵּעַ וַי
וַיִּתֵּן לְתַלְמִידָיו ל
לֵאמֹר : קְחוּ ו
וְאֲכִלוּ זֶה הוּא
גוֹפִי אֲשֶׁר תַּחַת
תַּחְתִּיכֶם הוּא

F 3 נתן

gegeben wird:
Solchs thut zu
meinm gedechtnis.

Desselbigen
gleichennam er
auch den Kelch
nach dem Abend
mal/ dancket vñ
gab in den vnd
sprach Nemet:
hin vnd trincket
alle daraus/ die-
ser Kelch ist das
newe Testament
in meinem Blut/
das für euch ver-
gossen wird zur
vergebung der
sünden. Solchs
thut / so oft irs
trincket/ zu mei-
nem gedechtnis.

*datur: Hoc facite
in mei commemo-
rationem.*

*Similiter &
postquam cœnauit,
accepto calice, cum
gratias egisset, de-
dit illis dicens: Bi-
bite ex hoc om-
nes: Hic calix no-
uum testamentum
est in meo sangui-
ne, qui pro vobis
effunditur in re-
missionem peccas-
torum. Hoc facis-
te, quotiescun-
que biberitis, in
mei commemorati-
onem.*

Quid

διδομένον τοῦτο ποιεῖ-
τε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμ-
νησιν,

ὡσαύτως ἔλα-
βὼν τὸ ποτήριον μετὰ τὸ
δέσπνησαι, εὐχαριστή-
σας, ἔδωκεν αὐτοῖς
λέγων: λάβετε, πίε-
τε ἐξ αὐτῶ πάντες:
τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ
κνηνὴ διαθήκη ἐστὶν ἡ
ἐμὴ ἀίματι τὸ ὑ-
πὲρ ὑμῶν ἐκχυόμε-
νον εἰς ἄφεσιν ἁμαρ-
τιῶν: τὸ ποιεῖτε, ὅ-
σάκις ἂν πίνητε, εἰς
τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

נָתַן : הַיְיָ עָשׂוּ
לְזִכְרוֹנִי :
וְכֵן אַחַר שְׂאָכְרָא
לָקַח גַּם חֶבְדִּים
וַיְבָרֶךְ וַיִּתֵּן לְהֵם
לֵאמֹר : קְחוּ וּ
וּשְׁתוּ מִמֶּנּוּ כֹל
כְּלֵכֶם : הַזֶּה אֶרְ-
כֹּס הַהוּא בְרִית
חֲדָשָׁה בְדָמֵי אֵשֶׁת
אֲשֶׁר תַּחְתִּיכֶם
הוּא נִשְׁפָּךְ לְכַפֹּר
חַטָּאִים : הַזֶּה
עָשׂוּ כַמֹּד פַּע
פַּעמִים תִּשְׁתַּהוּ
לְזִכְרוֹנִי :

π F 4
מר

Was nützet denn
solch essen vnd
trincken

Antwort.

Das zeigen
vns diese Wort:
Für euch gege-
ben vnd vergos-
sen zur verge-
bung der Sün-
den. Nemlich / das
vns im Sacramēt
vergebung der
Sünden / Leben vñ
Seligkeit durch sol-
che wort gegeben
wird den wo verge-
bung der Sünden
ist / da ist auch Le-
ben vnd Seligkeit:
Wie kan Leiblich
essen vnd trincken
solche grosse ding
thun?

Ant-

Quid vero pros-
dest sic comedisse
& bibisse?

Responsio.

Id indicant no-
bis hæc verba :
Pro vobis datur
& effunditur in
remissionem pecca-
torum : Nempe
quòd nobis in Sa-
cramento condon-
natio peccatorum,
vita & iusticia per
hæc verba tribu-
untur. Vbi enim
remissio peccato-
rum est, ibi est &
vita & iusticia.

Quipotest corpor-
ralis manducatio
tam magnum quid
efficere?

Re-

τί ἢ συμφέρει πιῖν
ἐπίου ἢ καὶ
πίνει;

ἀποκρίσις.

ῥῶτα δηλοῖ ἡ-
μῖν ταῦτα τὰ ῥήμα-
τα : ὑπὲρ ἡμῶν δι-
δόντων καὶ ἐκχυρό-
ματόν εἰς ἄφεσιν ἁ-
μαρτιῶν. ὅτι δηλο-
νότι ἡμῖν ἐν τῷ ταῖ
μυστηρίω τῶν ἁμαρ-
τιῶν ἄφεσις, ζωὴ καὶ
δικαιοσύνη διὰ ταῦ-
τα τὰ ῥήματα δωρεῖ-
ται. ὅτι γὰρ τῶν ἁμαρ-
τιῶν ἄφεσις ἐστίν, ἐκεί
καὶ ζωὴ καὶ δικαιο-
σύνη παρέσθαι.

ῥ' ἢ σωματικὸν φά-
γμα, ἢ ποτήριον πῶς
διώκται τὴν καὶ τα.
ἀπεργάζεσθαι ;
ἀπε-

מה יועיל כן אכר
ושותו :

מענה :

היה מחיים ה
הם דברים א
אלה : תחיתכם
היה נתן ונשפך
לכפור חטאים :
אלהם כי לנו ב
בברית הזאת
סליחת חטאים ו
וחיים וישועה נ
נתנה בדברים א
אלה : כי אלה
סליחת חטאים
שמה יש גם חיים
וישועה :

אין יוכל אכר
ומשת לעשות
היה דבר כן גדול :
מעב F 5

Antwort.

Essen vnd trin-
cken thuts freilich
nicht/Sondern die
Wort so da stehen
Für euch gege-
ben vñ vergossē
zur vergebung
der Sünden.

Welche wort sind
neben dem leiblich-
en essen vnd trinck-
en als das Haupt-
stück im Sacra-
ment. Vnd wer den
selbigen wortē gleu-
bet der hat was sie
sagen vnd wie sie
lauten / Nemblich
Verggebung der
Sünden.

Wer empffet den
solch Sacrament
würdiglich?

Ant:

Responso.

Manducare ac
bibere equidem nō
efficiunt, sed illa
verba quæ hic stāt:
*Pro vobis datur
& effunditur in
remissionem pecca-
torum.*

Quæ verba sunt
circa corporalem
huius cibi & pos-
tus participatio-
nem tanquam cas-
put & summa in
sacramento. Et qui
fidit his verbis, ille
habet quod dicunt
ac sonant, Nempē
*Remissionem pec-
catorum.*

Quis autem vtitur
hoc Sacramento
dignè?
Res

ἀποκρίσεις.

מענה :

Τὸ μὲν φαγεῖν
 ἔστιν ἢ μὴ ἀποτι-
 λᾶσιν τοῖς τόποι, ἀλλὰ
 τὰ ῥήματα τὰ ἐκεῖ
 γραφέντα : τὸ ὑπὲρ
 ὑμῶν διδόμενον καὶ
 ἐκχωρόμενον εἰς ἄ-
 φροσιν ἀμαρτιῶν. ὅσα
 δὲ ῥήματα παρὰ τῷ
 φαγήματι ἔστι τῶ
 σωματικῷ
 οἰοῦνται τὸ κεφάλαιον ἐν
 τῷ μυστηρίῳ ἐστίν, καὶ
 πᾶς ὁ πιστεύων τὰς
 τοῖς ῥήμασιν ἔχει τὸ
 ἐν αὐτοῖς λεγόμενον
 οἰόντες τὴν ἀφροσιν τῶν
 ἀμαρτιῶν.

τίς ἢ τὰ μυστήρια τὰ
 τὰ ἀξίως ἀπο-
 λαύει ;

ἀπό-

מאכל אולם ו
 ומשתה לל
 יעשה זאת כי
 אם הדברים
 אלה אשר הם
 עומדים פרו:
 תחתיכם הולך נ
 נתן ונשפך לכפור
 חטאים : אשר
 דברים אצל
 צופניו אכילה
 ומשתה הזה הם
 כראש ותכן בכרים
 הזאת : וכך
 המאמין לדברים
 אלה לו יש פרו
 כאשר הם אומרים
 ומעידים אלוהן ה
 חכפור חטאים :
 מי ראוי לקהר
 את ברית הזאת :

Antwort.

Responsio.

Fasten vnd leiblich sich bereiten ist wol eine feine eusserliche zucht: Aber der ist recht würdig vnd wol geschickt / wer den Glauben hat an diese Wort.

Für euch gegeben vnd vergossen zu vergebung der Sünden.

Wer aber diesen Worten nicht glaubet oder zweiffelt / der ist unwirdig vñ ungeschickt.

Denn das Wort / für euch / fodderet eitel glaubige Herzen.

Wit

Ieiunare & corpus suum præparare, est quidem bona & externa disciplina: At ille est verè dignus ac probè paratus, qui habet fidem in hæc verba:

Pro vobis datur & effunditur in remissionem peccatorum.

Qui vero his verbis non credit aut dubitat, ille est indignus ac imparatus. Quia hoc verbum pro vobis requirit omnino corda credentia.

Quo

ἀπίκρσις.

Νησδύην καὶ σω-
 ματικῶς ἐαυτὸν περ-
 παροσκυάζην καλῆ
 μὲν καὶ ἀγαθῆ κατὰ
 τὰ ἔξω παιδεία ἐσὶ :
 ἀλλὰ δὴ ὄντι ἄξι-
 οῦ ἔῃ παρεσκυ-
 ασμῶν ἔτι ὑ-
 πέρχεται, ὅσις πρὸς
 τοῖς ῥήμασι τέτοις :
 ὑπὲρ ἡμῶν διδόμε-
 νον ἔῃ ἐκχυώμενον
 εἰς ἀφροσιν ἀμαρτιῶν.
 Ὅς ἢ τέτοις τοῖς λό-
 γοις ἔπρως ἢ ἀπο-
 ρῆι, ἀνάξιον ἔτις ἐ-
 σὶ ἄσωτῆκτως ἔχεται.
 τὸ γὰρ ῥῆμα, ὙΠΕΡ
 ΗΜΩΝ καρδίας
 παντῶν πρὸς
 σὰς ἀναζητήται.

מענה :

צום ופנור ה
 הגוק אולם היה
 הול יפה וחיצון
 מוסר : אבל זה א
 אמנם הוא ראוי
 והיטיב נכון אשר
 מאמין לדברים
 אלה : תחיתכם
 הוא נתן ונשפך לכ
 לכפור חטאים :
 אך כל אשר
 לא מאמין לד
 לדברים אלה או
 מועד ההוא לא
 ראוי ואינו נכון :
 כי הדבר הזה תח
 תחיתכם הול
 שואל לבור
 כליל מאמינות :
 כאשר

א

W I E ein
Hausvater sein
Gesinde sol leren
Morgens vnd
Abends sich se-
genen.

Des Morgens
so du aus dem Bet-
te fereft / soltu dich
segnen mit dem
heiligen Creuze /
vnd sagen.

Des walt
Gott Vater /
Son / Heiliger
Geist / Amen.

Darauff kniend
oder stehend den
Glauben vnd Vas-
ter vnser. Wil-
stu / so magstu
dis

Q V O P A-
C T O P A E-
dagogi suos pue-
ros formas benedi-
ctionis, vnam ma-
ne, alteram vespe-
ri dicendam, sim-
plicissime doces-
re debeant.

Mane, cum
surgis e lecto, si-
gnabis te signo
sanctæ Crucis di-
cens,

In nomine
Patris & Filij
& Spiritus San-
cti, Amen.

Deinde innis-
tens genibus vel
stans dicas Symbo-
lum & oratio-
nem Dominicam.
Si vis, potes &
hanc

ΚΑΤΑ

ὄΝ ΤΡΟΠΟΝ
 οἰκοδεσπότης τοῖς οἰ-
 κείοις αὐτοῦ τὰς εὐ-
 λογίας, τὰς πρῶνάς
 τε καὶ τὰς ἐσπερινάς,
 ἐφείλη ἀπαλῆσαι τα
 παρτιθένα.

τῷ πρῶτῳ ὅτε ἐκ τῆς
 εὐνῆς ἐγείρη, τῷ ἀγίῳ
 σαυρῶ σὲ σίξας, ἔ
 λέξας:

ἐν τῷ ὀνόματι
 πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ
 καὶ τοῦ ἁγίου πνεύμα
 τῷ, ἀμὲν.

εἶτα ἰγνατίζων
 ἠέσως τὸ σύμβολον
 καὶ πλὴν κρυφακίῳ
 εὐχίῳ. Καὶ ἐὰν θέ-
 λης, διώασα, καὶ
 ταῦ-

בְּאִשֶּׁר

יֵלְמֹד הַבַּעַר ב
 בַּיּוֹם אֶרֶץ
 בֵּיתוֹ לְהַתְּפִילָה
 בְּבִקְרָוּ וּבְעָרָב :

בְּהַשְׁכִּימֶךָ בְּבִקְרָו
 תִּתְּנֶנּוּ בְּתוֹ צְלִיב
 הַקְּדוֹשׁ לֵאמֹר :

בְּשֵׁם הָאָב וְהַיּוֹן
 וְהַרוּחַ הַקְּדוֹשׁ אֲמֵן
 וְאַחֲרֵי כֵן מִש
 מִשְׁתַּחֲוִיָּה עָלַי
 בְּרַכִּיִּים אִו עוֹמֵד
 תֵּאמֶר אֶרֶץ
 עֲקָרִי אֲמוֹנֶתְנוּ וְת
 וְתִפְלֵרֵת הַמְּשִׁיחַ :
 וְאֵם תְּרַצֵּר
 תֵּאמֶר

dis gebetlein darzu
sprechen.

Ich dancke dir
mein Him-
lischer Vater /
durch Ihesum
Christum dei-
nen lieben Son
das du mich die-
se Nacht für al-
len schaden vnd
fahr behütet
hast: Vnd bitte
dich / du wollest
mich diesen Tag
auch behütē für
Sünden/vñ al-
lem vbel/das dir
alle mein thum
vñ leben gefalle.
Den ich befehle
mich

hanc precatiuncu-
lam addere.

G Ratias ago ti-
bi mi Pater
caelestis, per IES-
V M CHRIS-
TVM Filium tu-
um dilectum, quod
me hac nocte ab
omnibus incommo-
dis ac periculis con-
seruasti: Oro te
vt velis me hac
die quoque con-
seruare, à pecca-
to & omnibus ma-
lis, vt tibi omnia
mea facta at-
que adeo tota
vita beneplaceant.
Quia ego me
me

ταύτῃ τῇ πνεύματι σου
ἀμα λέγειν.

Εὐχαριστῶ σοι,
ὕψιστε πατήρ Δεῦ-
τέρου Χριστὸς ἡ-
σασ ἀγάπη σου, ὅτι ἐ-
μέ τῇ νύκτα τῇδε
ἀπὸ πάντων δηλη-
μάτων καὶ κινδύων
διέσωσας, καὶ δέομαί
σου ἵνα ἐμέ καὶ ταύ-
τῃ τῇ ἡμέρᾳ Δεῦ-
τέρου ἀπὸ τῆς ἀμαρ-
τίας καὶ πάντων κα-
κῶν, ὥστε σοι πάντ'
ἐμὸν πρᾶγμα τὸ καὶ
βίον εὐάρεστον ἡρέ-
σθαι. ἐγὼ γὰρ ἐμέ

האמר גם הת
התפלה הזאת :

אני מודה לך
האבי שבשמים ב
בעבור ישוע מש
משיח בנה אהוב
כי בלילה הזה
מכל רע ונזק
שמרתני ומתפלל
אני אליך למען גם
ביום השמרני
מעונותי וכל
רע לרצותך את
כל מעשי וחי
וחיי : כי בידך
מפקדי אני אתי
גופ

mich / mein Leib
vnd Seele vnd
alles in deine
hende. Dein hei-
liger Engel sey
mit mir / das der
böse Feind keine
macht an mir
finde / Amen.

Vnd als denn mit
Freuden an dein
Werk gegangen.

Des Abends
wenn du zu Bette
gehst / soltu dich se-
genen mit dem hei-
ligen Creuze / vnd
sagen:

Das walt
Gott Vater /
Sohn / Heiliger
Geist / Amen.

Dar

meumq̄ corpus &
animam ac omnia
in manus tuas com-
mitto. Tuus sanc-
tus Angelus sit
mecum, ne Diabo-
lus vllum ius in me
reperiat, Amen.

Postea alacriter
ad studia tua acces-
dendum.

VESPERI,
cum confers te cu-
bitum, signabis te
signo sanctæ Crus-
cis, dicens:

In nomine
Patris, & filij,
& Spiritus San-
cti, Amen.

De

τὸ σῶμά μου ἐστὶν
ψυχῶν ἐν ταῖς πάντα
ἐν χεῖράς σου Ἰησοῦς
πῶ. Ὁ ἅγιός σου ἀγγελ-
λῶ μετ' ἐμῶ ἔσω, ὅ-
πως ὁ σατανᾶς μηδε-
μίαν ἐν ἐμοὶ διώσῃ
εὐέλσκη: ἀμὲν

καὶ τότε δὴ τοῖς
ἔργοις σου Ἰησοῦς
τίον.

ἘΣΠΕΡΑΣ,
ὅτι τῆ εὐνῆ παύσης,
τῶ ἁγίῳ σαυρῶ σὲ ἰ-
ξίς, ἔ λέξις:

ἐν τῷ ὀνόματι
πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ
καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος,
ἀμὲν.

צופי ונפשי וכל
אשר לי : הקד
הקדוש מלאכה י
יהי עמי למען ה
השטן לא ימצא
רשות עלי א
אמן :

ואחריו כן בש
בשמחת וחרור
תבוא אל פ
פעל ענינה :

בערב טרם ת
תשכב תתוק בתו
צליב הקדוש לא
לאמר :

בשם האב והבן
והרוח הקדוש א
אמן :

ἐπίτα ΝΝ G 2

Darauff kniend
oder stehend den
Glauben vnd Va-
ter vnser. Wiltu
so magstu dis Ge-
betlein darzu spre-
chen.

Ich dancke dir
mein Him-
lischer Vater /
durch Ihesum
Christum dei-
nen lieben Son
das du mich die-
sen Tag gne-
diglich behütet
hast: Vnd bitte
dich / du wollest
mir vergeben al-
le meine Sünde
wo ich vnrecht
gethan habe /
Vnd

Deinde inni-
tens genibus vel
stans dicas Sym-
bolum & Oratio-
nem Dominicam.
Si vis, potes &
hanc precatiuncu-
lam addere.

Gratias ago ti-
bi mi Pater
caelestis, per IES-
V M C H R I-
S T V M Filium tu-
um dilectum, quod
me hac die
gratuita miseri-
cordia custodisti:
Orote vt velis
mibi condonare
omnia peccata
mea, quae in-
iuste perpetravi,
ve.

ἔπειτα γονατίζων
ἢ ἕως τὸ σύμβολον
καὶ τὴν κυριακὴν
εὐχλιώ. καὶ εἰάν θεί-
λης, διώασαί ᾤ τού-
τῳ τὴν προσοχὴν
ἀμα λέγειν.

Εὐχαριστῶ σοι
ὦ πῆτερ οὐράνιε,
διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ τοῦ υἱοῦ σου ἀγα-
πητοῦ, ὅτι ἐμὲ τὴν
ἡμέραν τούδε εὐ-
μελῶς διέσωσας: καὶ
δέομαί σε, ἵνα ἐμοὶ
πάσας τὰς ἀμαρ-
τίας ἐμοῦ, ὅπουδή-
ποτε ἠδίκησα, ἀφίης
καὶ

ואחרי כן בורך
על ברכים
או עמר תאמר
את עקרי מא
אמונתנו ותפלת
המשיח: ואם ת
תרצה תוסיף גם
התפלה הזאת:

אני מודה לך
האבי שבשמים
בעבור ישוע מש
משיח בןך אהוב
כי הווי בחסד
שמרתני: ומתפלל
אני אליך לסלוח
לקבל עונותי
אשר חטאתי ול
G 3 ולש

Vnd mich diese
Nacht gnedig-
lich behüten.

Denn ich befeh-
le mich mein
Leib vnd Seele
vnd alles in dei-
ne hende. Dein
heiliger Engel
sey mit mir das
der böse Feind
keine macht an
mir finde Amen.

Vnd als denn
flugs vnd frölich
geschlaffen.

Wie

velisq; me hac no-
cte tua gratia beni-
gnè conseruare.

Quia ego me, me-
umq; corpus & a-
nimam, ac omnia
in manus tuas com-
mitto tuus san-
ctus Angelus sit
mecum ne Diabo-
lus vllum ius in me
reperiat, Amen.

Atq; ita tandem
secure & tranquille
dormiendum.

QVO

Ἐ ἐμὲ πάντως πῶς νύ-
 κτα εὐδμῶς ἀγασώ-
 ζης. ἐγὼ γὰρ ἐμὲ ἔρ-
 σῶμά μου καὶ τὴν ψυ-
 χὴν καὶ τὰ πάντα εἰς
 χεῖράς σου ἐγχέει-
 ζω: ὁ ἅγιος σου ἅγ-
 γελος σου ἐμοὶ ἔσω,
 ὅπως ὁ σαβανᾶς μηδε-
 μίας εἰς ἐμὲ δύναμιν
 εὐρίσκη, ἀμὴν.

καὶ τότε δὴ ἐξαυ-
 τῆς καὶ εὐφρόνως ἐυ-
 πνιστῶν.

ולשמרה אתי בז
 בנה הלילה ב
 בחסד: כי בידך
 מסקיד אני אותי
 הגופי ונפשי וכל
 אשר לי: הקדוש
 מלאכה י הי עמרי
 למען חשטן לך
 ומצו רשור
 עלי אמן:

ואחרי כן פתאם
 תשכב בשלום
 ולבטח:

καὶ G 4
 כאשר

WIE Ein
Hausvater sein
Gesinde sol leren
das Benedicite
sprechen:

**Das benedi-
cite.**

Die Kinder vnd
Gesinde sollen mit
gefalten Henden
vnd züchtig für den
Tisch treten vnd
sprechen.

Aller augen
warten auff dich
HERR / vnd
du gibst inen ire
Speise zu seiner
zeit. Du thust
deine Hand auf
vnd

QVO PA-
CTO PAE-
dagogi suos pue-
ros benedictionē
mensæ & Gratiarum
actionem sim-
plicissime doce-
re debeant.

**BENEDICTIO
MENSÆ.**

Pueri debent
complicatis manis
bus modestiam
præ se ferentes an-
te mensam stare &
dicere:

*Oculi omnium
in te sperant Do-
mine, & tu das
escam illorum in
tempore oppor-
tuno. Aperis tu
manum tuam,*
G

Κ Α Τ Α

Ὁ Ν Τ Ρ Ο Π Ο Ν
οἰκοδεσποτης τῆς αὐ-
τῆς οἰκείοις τῶν τε εὐ-
λογίαν τῆς τραπέζης
καὶ τῶν εὐχαριστί-
αν διδάξει
λέγειν.

ΕΥΛΟΓΙΑ
τῆς τραπέζης.

Οἱ παῖδες ὅι οἰ-
κῆοι ὀφείλασι μετα-
χειρῶν συμπλοκῆ ὅ
σεμνῶς τῆ τραπέζης
παριστάνα καὶ λέ-
γειν.

Οἱ ὀφθαλμοὶ
πάντων εἰς σε ἐλπί-
ζουσι κύριε, καὶ σὺ
δίδως τῶν τροφῶν
αὐτῶν ἐν εὐχαρί-
ᾳ ἀνοίξαι τῶν χειρῶν σου
καὶ

בְּאִשֶּׁר

יִלְמַד הַבַּעַל ב
בֵּית אֲרֹת
בֵּיתוֹ לְהַתְּפִילָה
טָרֵם יֶאֱכְלוּ וְאַחֲרֵי
אֲכָלָם :

בְּרַבֵּר שְׁלֶחַן :

הַבָּנִים וְעַבְדֵי
נִשְׁוֹא אֶרֶץ כַּפִּים
וְהַצַּנֵּעַ וְתִצְכּוּ לֵן
לְנֶגֶד שְׁלֶחַן יוֹא
וַיֹּאמְרוּ :

עֵינַי כָּל אֵילָה
יְהוָה וְשִׁבְרוּ ו
נִאֲתָרוּ נוֹתֵן לָהֶם
אֶת־אֲכָלָם בְּעֵתוֹ :
פּוֹתַח אֶרֶץ יִרְדֵּה
וּמִשׁ G 5

vnd setigest al-
les was da lebet
mit wolgefallen.

Darnach das
Vater vnser vnd
dis folgende Ge-
bet.

HERR Got
Himlischer Va-
ter / segene vns
vnd diese deine
Gaben / die wir
von deiner mil-
den güte zu vns
nemen / durch
Ihesum Chri-
stum Vnsern
HERRN / Amen.

Das

Et imple omne a-
nimal benedictio-
ne.

Deinde Oratio-
nem Dominicam
cum Oracione ses-
quenti.

Domine Deus
Pater caelestis, bea-
nedic nobis & his
donis, quæ de tua
largitate sumi-
mus, Per Christum
Dominum nostrum
Amen.

GRAE

Ἐμπροσθεν πάντων ζῶντων
εὐδοκίας.

וּמִשְׁכִּיעַ לְכָרַת
חַי רַצוֹן :

Μετέπειτα τῶν κυ-
ριακῶν εὐχῶν ἔτι τῶν
ἐπομδύλων προσά-
χῶν.

וְאַחֲרֵי כֵן יִתַּפְּלוּ
יְתַפְּלוּ תַפְּלוּת
מְשִׁיחַ וְאַחֲרֵיהֶן
אֶת תַּחֲנוּן
הַזֶּה :

κύριε θεός, πά-
τερ ἄραγιε, εὐλόγησον
ἡμᾶς ἔτι τὰς δωρεὰς,
αἷς ἀπὸ τῆς δαψιλείας
αὐτοῦ λήψομεν, ἀλλὰ
τῷ ἰησοῦ χριστῷ τοῦ
κυρίου ἡμῶν, ἀμήν.

אֲדַגִּי אֶת הָאֵל
שֶׁבְּשָׁמַיִם בְּרַךְ
אֲתָנוּ וְאֶת־שֵׁ
שְׁלוֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִ
נִקְחָה מִנְּדַבְּרֶיךָ
בְּעֵבֹר יֵשׁוּעַ מְ
מְשִׁיחַ אֲדַגִּינֵנוּ
אָמֵן :

εὐχα-

תודה

Das gra-
tias.

Also auch nach
dem Essen sollen
sie gleicher weise
thun / zuchtig vnd
mit gefalten Hen-
den sprechen :

Dancket dem
HERRN/denn er
ist Freundlich /
vnd seine güte
weret ewiglich
der allē Fleisch
Speise gibt/der
dem Viehe sein
Futter gibt/ den
jungen Raben
die in anruffen.
Er hat nicht lust
an der sterck des
Kosses / noch
gefalt

GRATIARVM
ACTIO.

Sic quoq; post
cibum sumptum
debent ad eundem
modum modestē
complicatis mani-
bus dicere :

Confitemini
Domino, quoniam
bonus, quoniam
in secula miseri-
cordia eius. Qui
dat escam omni
carni, qui dat ius-
mentis escam ipso-
rum, & pullis cor-
uorum inuocanti-
bus eum. Non
in fortitudine e-
qui voluntatem
habebit, neque
in

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ.

Ωςδε κ̄ μετα τ̄
ἐδιδίεν ὀφείλασι τὸν
αὐτ̄ν τρόπον ποιῆν ἔ
σεμνῶς ἔ μετα χφ-
ρῶν συμπλοκῆ λέ-
γαν.

Ἐξομολογῆσθε
τῷ κυρίῳ, ὅτι ἀ-
γαθὸς, ὅτι εἰς τ̄ αἰῶ-
να τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
ὁ διδὼς τῷ τριφλίῳ
πάση σαρκί, καὶ
τοῖς κτῆσι τριφλίῳ
αὐτῶν, καὶ τοῖς νεοσ-
σοῖς τῶν καρῶν τριῖς
Ἰπτιγαλμαῖοις αὐτῶν
ὅτι ἐν τῇ δυναστείᾳ ἔ
ἵπτασθαι ἡλῆσθαι, ὅσδε
ἐν

תורה :

שן אחריו
אכלם יעשו הצ
הצנע ונשוא אר
טפים יאמרו :

הודו ליהוה כי
טוב כי לעולם
חסדו : נתן לח
לחם לקר
בשר : נתן לב
לבהמה לחמה
לבני ערב אשר
יקראו : ללב
בגבורת הסוס
יחפץ ללב בשו
בשו

gefallen an je-
mands beinen
Der HErr hat
gefallen an de-
nen die in fürch-
ten / vnd auff
seine güte war-
ten.

Darnach das
Vater Unser / vnd
dis folgende Ge-
bet.

Wir dancken
dir HErr Gott
Vater / durch
Ihesum Chri-
stum Unsern
HErrn / für alle
deine Wolhat /
der du lebest vnd
regietest in ewig-
keit / Amen.

Die

*in tibijs viri bene-
placitum erit ei.
Beneplacitum est
Domino super ti-
mentes eum, & in
eis qui sperant su-
per misericordia
eius.*

Deinde Oraz-
tionem Dominis
cum oratione
sequenti.

*Gratias agi-
mus tibi, Domine
Deus Pater, per
IESVM CHRIS-
TVM Domi-
num nostrum, pro
vniuersis beneficijs
tuis, qui viuus &
regnas in secula
seculorum, Amen.*

ELE-

ἐν ταῖς κινήμασι δ' ἀν-
δρὸς εὐδοκεῖ, εὐδοκεῖ
κύριε. ὡς τοῖς φόβου
μύθοις αὐτὸν, καὶ ἐν τοῖς
ἐλπίζουσιν ἵπτι τὸ ἔλε-
ος αὐτοῦ.

μετέπειτα τὴν κυ-
ριακὴν πεσοδὴν,
καὶ ταύτην τὴν ἐπο-
μύθω εὐχὴν,

εὐχαριστῶ σοι
κύριε θεὸς πάτερ,
διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ
κυρίου ἡμῶν, ὑπὲρ
πασῶν τῶν ἐνεργησι-
ῶν σου, ὅς ζῆς καὶ βασι-
λεύεις εἰς πάντας αἰῶνας,
ἀμήν.

בְּשׁוֹקֵי חַאִישׁ יו
יִרְצֶה : רוֹצֶה י
יִהְיֶה אֶרֶץ יִרְאִיו
אֶרֶץ הַמִּיחֲלִים
לְחֶסֶדוֹ :

וְאַחֲרֵי כֵן יתְפַלְלוּ
אֶת תְּפִלַּת
מְשִׁיחַ וְאַחֲרֵיהָ א
אֶת תְּחִנָּה ה
בְּזֵאת :

סוּדִים אֲנַחְנוּ ל
לֵךְ אֲדָנִי הָאֵל
הָאֵל בְּעֶבֶר יֵש
יֵשׁוּעַ מְשִׁיחַ אֵד
אֲדָנִינוּ תַחֲרַת כ
טָל חֶסֶדִיךָ ש
שְׁאֵתָה חַי וְמוֹלֵךְ
לְעוֹלָם עוֹמְלִים
אָמֵן :

פסוק - אפוא

Die Haus-
tassel etlicher
Sprüche / für al-
lerley heilige Or-
den vnd Stende /
dadurch dieselbigen
als durch eizen Le-
ction ires Ampts
vnd dienstis zu-
ermanen.

Den Bischof-
fen / Pfarhern
vnd Predigern.

Ein Bischoff sol
vnstrefflich sein /
eines weibes Man-
nüchtern / sittig /
mässig / gastfren /
lehrhafftig / Als
ein Haushalter
Gottes / nicht ein
Weinseuffer / nicht
beis-

ELEGAN-
TES QVAE-
dam ex scriptura
sententiæ pro om-
nibus sanctis ordi-
nibus ac statibus,
per quas illi tan-
quam propria qua-
dam lectione sui
officij & muneris
admonentur.

EPISCOPIS
Parochis & con-
cionatoribus.

Oportet Episco-
pum irreprehens-
ibilem esse, vnus
vxoris maritum,
vigilantem, sobri-
um, modestum,
hospitalem, aptum
ad docendum, non
vinolentum, non
per

ΠΙΝΑ-

ΚΙΣ ΓΝΩΜΩΝ
πινων πει ἀπασῶν ἀ-
γίων τάξεων ἐ σασει
πρὸς τὸ τὰς αὐτὰς δι-
ἐκείνων κατ' ἀνάγνω-
σιν αὐτῶν ἰδίαν τοῦ
καθήκοντος ἐ λαι-
τεργίας ἀγαμινη-
σας.

ΤΟΙΣ ΕΠΙΣΚΟ-
ποις, ποιμέσι, καὶ
ἐκκλησια-
σάς.

Δεῖ ἔν τὸν Ἰπρί-
σκοπον ἀνεπίληπτον
εἶναι, μίας γυναικὸς
ἄνδρα, νηφάλιον,
σώφρονα, κόσμιον,
φιλόξενον, διδακτι-
κόν, ὡς οἰκονόμον τοῦ
θεῦ, μὴ πάροινον, μὴ
πλή-

לוח

פסוקים בעד כ
כל ערכים וס
ומעמדים קדושים
להבין כל א
איש מה צריך
לעשות כמדת
פקדתו :

להגמנים ולר
ולרועים ולקה
ולקחלים :

צריך להיות הגמון
כלי דבה בעד
אשה אחת פוקח
צנוע ענו מכניס
צרחים נכון ל
ללמד כעבד האל
אינו טבא וין אין
מכה H

beißig / nicht vn-
 ehrliche Hant-
 rung treiben: Son-
 dern gelinde / nicht
 haderhafftig / nicht
 geizig / der seinem
 eigen hause wol
 fürstehe / der gehor-
 same Kinder habe
 mit aller Erbarkeit
 nicht ein newling
 etc. In der Ersten
 Epistel zu Timo-
 theo am iij. vnd zu
 Tito am ersten.

**Den Zuhörern
 vnd Pfarren-
 dern.**

Der HERR hat
 befohlen / das die so
 das Euangelium
 verkündigen / sollen
 sich vom Euange-
 lio neeren. j. Cor. ij.

Der

percussorem, non
 turpiter lucri cupi-
 dum: Sed æquum,
 alienum à pugnis,
 alienum ab auariz-
 tia, qui suæ domui
 bene præsit, qui li-
 beros habeat in
 subiectione cum
 omni reuerentia,
 non nouitium, &
 cæt. Prima ad
 Timotheum ter-
 tio, & ad Titum
 primo.

QV I D D E
*beant auditores
 Episcopis suis.*

Dominus ordi-
 nauit his, qui Eus-
 angelium annun-
 ciant, de Euange-
 lio viuere, i. Cor.
 rint, 9.

Com

πλήκτιω, μὴ ἀχαρ-
κερδῆ, ἀλλ' ἑπιφικῆ,
ἀμαχον, ἀφιλάργυ-
ρον, ἔϊδιαι οἶκα κα-
λῶς περιάμνον,
τέκνα ἔχοντα ἐν ἰσο-
λαγῆ μὲν πάσης σεμα-
νότητῃ, μὴ νεόφου-
τον: καὶ τὰ λοιπὰ: τῆς
ἀπὸ πρῶτον τῆς
γ. καὶ πρὸς τῆς
πρῶτω.

ΤΟῖΣ Ἀκροα-
ταῖς τοῦ εὐ-
αγγελίου.

Ὁ κύριος διέτα-
ξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον
καταγγέλλουσι, ἐκ
ἑὺ εὐαγγελία ζῆν:
τῆς ἀπὸ πρῶτον τῆς
πρῶτω.

κρῖνω -

מִכָּה אֵין סוֹחֵר ס
סוֹחֵר לֵל הַגִּין :
אֵבֵל חֶסֶד אֵינו
סוֹחֵר לְרִיב אֵין ב
צוֹצֵעַ בְּצֵעַ שׁוֹלֵט
עַל-בֵּיתוֹ בְּרַעַר
שְׂבָנָיו מֵאֵינִים
וּכְבָּדִים אֵינוֹ ח
חָדָשׁ וְכוּ : בְּרַא
בְּרַאשׁוֹנָה אֶל-
טִימֹתַי בְּפָרֵק ג
וְאֶל-טִיטוֹס פֶּא :

לְשׁוֹמְעֵי קְרִיאָת
הַבְּשׁוֹרָה :

עַרְבָּ יְהוּרָה לִמ
לְמַבְשָׂרִים אֶת-
בְּשׁוֹרָה לְחִיּוֹרָה
מִן בְּשׁוֹרָה :
בְּרַאשׁוֹנָה אֶל-
קוֹרְנֵתִים ט :

ית H 2

Der vnterrich-
tet wird mit dem
Wort / der teile mit
allerley gutes dem/
der in vnterrichtet:
zum Galatern am
sechsten Capit.

Die Eltesten/
die wol fürstehen/
die halte man zwie-
facher ehren werd /
Sonderlich die da
arbeiten im Wort
vnd in der lehre.
Denn es spricht die
schriffte / Du solt
dem Ochsen nicht
das Maul verbin-
den / der da dres-
chet. Item / Ein
Erbeiter ist seines
Lohns werd. i. Ti-
moth. am 5.

Wir bitten euch
Lieben Brüder /
das

Communicet
doctori in omni-
bus bonis is, qui
docetur Euangeli-
um : Ad Galatas
capite sexto.

Qui bene præ-
sunt presbyteri,
duplici honore
digni habeantur
maximè qui labo-
rant in verbo &
doctrina. Dicit
enim scriptura :
Non alligabis os
boui trituranti : Et,
Dignus est operas-
rius mercede sua :
prima ad Timothe-
um quinto.

Rogamus au-
tem vos, fratres
ut

κεινωνείτω ὁ κη-
τηχέμενος τὸν λό-
γον τῶ κητηχέντι, ἐν
πᾶσι ἀγαθοῖς: πρὸς
γαλάτας τῶ ε'.

οἱ κηλῶς πρε-
σῶτες πρεσβύτεροι δι-
πλῆς τιμῆς ἀξιάστω-
σαν, μάλιστα οἱ κηπι-
ῶντες ἐν λόγῳ, καὶ
διδασκαλία. λέγει
τῶ ἡ γραφή: βῆν ἀε-
λοῶντα ε' φημῶσας.
Ὁ ἀξίος ὁ ἐργάτης
μιοθ' αὐτῶ: τῆς ἀ-
πρὸς Τιμόθεον τῶ ε'.

Ἐρωτῶμενος ὑ-
μᾶς, ἀδελφοί,
εἰδέναι

יִתֵּן תְּלִמִיד הַדָּב
הַדָּבָר לְמַלְמְדוֹ ל
מִכָּל טוֹבוֹתָיו :
אֵל--גַּלְטִיּוֹם ו :

זְקֵנִים הַשּׁוֹלְטִים
בְּאֲמוֹנָה וּכְבוֹדוֹ
בְּכַפֵּל וּבְרֵאשׁוֹנָה
אֵלֶּה אֲשֶׁר עֲמֵלִים
בְּדָבָר וּבְמִשְׁנָה : כִּי
אֹמֵר הַמְּכַתֵּב לֹא
תַחֲסֹם שׁוֹר בְּרוֹשׁוֹ:
וְהַפּוֹעֵל רְאוּ שְׂכָרוֹ:
בְּרֵאשׁוֹנָה אֵל--טִי
טִימוֹתֵי ה' :

מִתְפַּלְלִים אֲנַחְנוּ
אֵלֵיכֶם אַחִים
H 3 הַכִּירוּ

Das jr erkennet die
an euch arbeiten /
vnd euch fürstehen
in dem **HERRN**
vnd euch ermanen.
Habt sie desto lie-
ber vmb jres wer-
ckes willen / vnd
seid friedsam mit
inen. Zum Thes-
saloniehern am 5.
Cap.

Behorchet ewren
Lehrern / vnd folg-
et inen. Denn sie
wachen vber ewre
Seelen / als die da
Rechen schafft da-
für geben sollen
Auff das sie es mit
Freuden thun / vnd
nicht mit seuffzen.
Denn das ist euch
nicht gut. Zum E-
breern am 13.

vt cognoscatis eos
qui laborant inter
vos, qui præsumt
vobis in Domino,
& admonent vos
vt habeatis illos
in summo precio
per caritatem pro-
pter opus illorum
Pacem habete cum
illis. Prima ad
Thessalon. 5.

Obedite præ-
positis vestris, &
cedite eis. Ipsi e-
nim vigilant pro
animabus vestris
quasi rationem red-
dituri, vt cum gau-
dio hoc faciant, &
non gementes.

Nam id est inutile
vobis, ad Ebræos
13.

Von

DE

εἰδέναι ὅτι καπιῶντας
ἐν ὑμῖν, καὶ περισταμέ-
νης ὑμῶν ἐν κυρίῳ καὶ
ἠγαθήσῃ αὐτοῦ ὑπὲρ
ἐκπεριούσῃ ἐν ἀγάπῃ
ἀπὸ τοῦ ἔργου αὐτῶν, ἐι-
ρωδῶτε ἐν ἑαυτοῖς.
τῆς ἀπὸς θεσσαλονικ-
κῆς τῶ ε.

πάθετε τοῖς ἠ-
γαθήμοις ὑμῶν, καὶ ὑ-
πέικετε. αὐτοὶ γὰρ ἀ-
νευπνῶσιν ὑπὲρ πάν-
ψυχῶν ὑμῶν ὡς λό-
γον ἀποδώσονται, ἵνα
μετὰ χαρῆς τῆς ποι-
ῶσι, ἔμῃ σενάζοντες.
ἀλυσιτελεῖς γὰρ ὑμῖν
τῆς : πρὸς ἑβραίας
τῶ γ.

הכירו נל את
עמלים בכם ו
נשולטים עליכם
ביהנה ומעירים
בכם ואהבו אותם
יותר למען פק
פקדתם : ותהיו
שלמים אתם : בא
אל תסלוןיקיים ה :

שמעו בקור מ
מלמדיכם והתענו
תחת ידיהם : כי
הם השומרים ע
על נשמותיכם
כמו שהם שצריכים
לתת חשבון למען
יעשו אותו בש
בשמחה ולל
באנחה : כי זרה
לא היה רינה לכם
אל עבדיום יג :

על H 4

Von Weltlicher
Oberkeit.

Jederman sey
vnterthan der O-
berkeit / die gewalt
vber in hat. Denn
es ist keine Ober-
keit one von Gott.
Wo aber Oberkeit
ist / die ist von Gott
geordnet. Wer sich
nu wieder die Ober-
keit setzet / der wi-
derstreibet Gottes
Ordnung. Die aber
widerstreben / wer-
den vber sich ein
Urteil empfahen.
Denn sie tregt das
Schwert! nicht
vmb sonst / sie ist
Gottes dienerin /
eine Racherin zur
straff vber den / der
böses thut / Rom. 13.

Du

DE MAGI-
stratibus.

Omnis anima
potestatibus super-
eminentibus sub-
dita sit. Non enim
est potestates, à
Deo. Quæ verò
sunt potestas, nisi à
DEO ordinatæ
sunt. Itaque quis-
quis resistit potes-
tati, DEI ordi-
nationi resistit,
Qui autem restite-
rint, subijpsis ius-
dicium accipient.
Non enim frustra
gladium gestat.
Nam DEI minis-
ter est, vltor ad is-
ram ei, qui, quod
malum est fecerit
Rom. 13.

Non

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΣ

χης ἑξου

σίας.

Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσία
ὑπερεχούσας ὑποτασσέσθω. Ἐγάρ
ἐστὶν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ
θεοῦ, αἱ ἵδου ἐξουσία,
ὑπὸ τοῦ θεοῦ πεπεγ-
μύσθαι εἰσὶν. ὥστε ὁ ἀν-
τασώμενος τῇ ἐξου-
σίᾳ τῆ τοῦ θεοῦ ἀδικα-
γῆ ἀντέστηκεν, οἱ ἡ ἀν-
τισηκότες, ἑαυτοῖς κρι-
μα λήψοντες, ἔργον εἰ-
κῆ πλὴν μάχαθραν
φορεῖ θεοῦ ἔργον ἀλά-
κων ἐστὶν, ἐκδοκῶ
εἰς ἔργων τῶ τὸ κα-
κὸν πρᾶσσοντι: πρὸς
Ρωμαίους τῶ γ.

κα

H 5

עַרְלֵי שְׁלֵיטִים
וּפְקִידִים :
כָּל אִישׁ יִכְבֹּשׁ
לְשִׁלְטוֹן אֲשֶׁר תֵּת
תְּרִדָה בּוֹ : כִּי
אֵין שְׁלִטוֹן אֵל
לֹא מֵאֵת אֱלֹהִים :
וְכָל שְׁלִטוֹן אֲשֶׁר
הָיָא מִנִּי אֲרֵי
נִעְרַכָּה הַזֹּאת : עַל-
כֵּן אֲשֶׁר מוֹרֵד עַל
שְׁלִטוֹן הַהוּא
מוֹרֵד עַל-מַעְרַכָּה
אֱלֹהִים : וְכָל-
מוֹרְדִים יִקְחוּ הַדִּין
עַל יְהֵם : כִּי לֹא
לְשׁוֹא נוֹשֵׂאת הוּא
אֶת-חֶרֶב : כִּי עָבֹד
הָאֵל הִיא לַעֲשׂוֹת
נִקְמָה בְּכָל אֲשֶׁר
פּוֹעֵל רָע : אֲרֵי
רוֹמִים יֵג :

Du solt das
Recht nicht beugen/
vnd solt auch kein
Person ansehen /
noch geschenck ne-
men. Denn die ge-
schenck machen die
Weisen blind / vnd
verkeren die sachen
der gerechten. Was
recht ist / dem soltu
nachtragen. Im 5.
buch Mose am 16.

**Von den Vnter-
thanen.**

Gebet dem Kei-
ser / was des Kei-
sers ist / vnd Got-
te / was Gottes ist
Matth. am xxiij.

So seid nu aus
noth vnterthan /
nichts

Non declina-
bis iudicium, nec
agnosces personas,
neq; accipies mu-
nera. Quia munes-
ra excoecant oculos
sapientum, &
peruertunt verba
iustorum. Iustici-
am iusticia perse-
quaris. Deuterono-
mij decimosexto-
ro capite.

QV I D S V B-
*diti Magistrati-
bus debeant.*

Reddite. quæ
sunt Cæsaris, Cæ-
sari, & quæ sunt
Dei, Deo, Matth.
22.

Ideoq; necessitas
te subditi estote,
non

Οὐκ ἐκκλινεῖς
κρίσιν, ἔδὲ ἐπιγνώ-
ση πρὸς ὄψωπον, ἔδὲ λή-
ψη δῶρα. τὰ γὰρ δῶ-
ρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλ-
μοὺς σοφῶν, ἔξωθεν
λόγους δικασίων. δικασί-
ως τὸ δίκασμον διώξει
τῷ δουπερονομίᾳ τῷ
ἰσ.

לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט
לֹא תִכִּיר פְּנִים
וְלֹא תִקַּח שֹׁחַ :
כִּי הַשְׂחָר יַעֲוֶר ע
עֵינַי חֲכָמִים וְי
וַיִּסַּף דְּבָרַי צַד
צְדִיקִים :
צַדִּיק בְּאֶדָּק תִּרְדָּף :
חֲדָבְרִים יו :

ΠΕΡΙ ΤΩΝ
ὑπεξασίων.

עַל-נִכְבְּשִׁים :

ἀπόδοτι τὰ κτή-
σαρτα κτήσαρι, καὶ
τὰ τῷ θεῷ τῷ θεῷ.
Ματθ. 23 κβ.

תָּנוּ לְקִיסָר אֲשֶׁר
הֵם לְקִיסָר וְל
וְלֵאלֹהִים אֲשֶׁר
הֵם לֵאלֹהִים : מֵת
סְתוּ בָב :

Διὸ ἀνάγκη ὑπαίστε
ἄνα,

עַל-כֵּן הִכְבְּשׁוּ מִצָּרָה
בֵּין

nicht allein vmb
der straffe willen /
sondern auch vmb
des gewissens willē
Derhalben müßet
jr auch Schos ge-
ben / Denn es sind
Gottes diener / die
solchen Schus sol-
len handhaben. So
gebet nu jederman
was jr schuldig
seid / Schos dem
der Schos gebürt
Zoll dem der Zoll
gebürt / fürcht dem
fürcht gebürt / ehre
dem ehre gebürt :
Rom. xiiij.

So erman-
ich nu / das man
für allen dingen zu
erst thue Bitte / Ge-
bet / Fürbit / vnd
Dancksagung / für
alle Menschen /
für

non solum propter
iram, sed etiam
propter conscien-
tiam. Ideo enim
& tributa præsta-
tis. Ministri es-
nim Dei sunt in
hoc ipsum serui-
entes. Reddite er-
go omnibus debita :
cui tributum,
tributum : cui ve-
ctigal, vectigal : cui
timorem, timorem :
cui honorem hono-
rem : Roman. de
cimotertio.

Adhortor pri-
mum omnium fieri
obsecrationes,
orationes, interpel-
lationes, gratiarum
actiones pro om-
nibus hominibus.
pro

ἐμόνον Διὰ τὴν ὀργ-
γῶν, ἀλλὰ ἔτι Διὰ τὴν
σωείδησιν. Διὰ τὸ
γὰρ ἔτι φόρος τελείη.
λειτουργεῖ γὰρ θεοὶ εἰσιν
εἰς αὐτὸ τὸ πρῶτον
σκαρτεροῦντες ἀπόδο-
τε ἔν πασι τὰς ὀφει-
λάς: τὰ τὴν φόρον,
τὴν φόρον: τὰ τὸ τέ-
λῳ, τὸ τέλῳ: τὰ
τὸ φόρον, τὴν φόρον:
τὰ τὴν τιμὴν, τὴν τι-
μὴν: πρὸς Ῥωμαίους
ἔτι.

Παρακαλῶ ἔν
πρῶτον πάντων ποι-
εῖσθαι δεήσεις, προσ-
δουχίας, ἐντοξίας,
εὐχαριστίας ὑπὲρ
πάντων ἀνθρώπων.
ὑπὲρ

אין לְכַר בְּעָבוֹר
טִיטָר אַבְל גַּם
לְמַעַן עֲדַרְתָּ הַנִּי
הַנִּפְשׁוֹתֶיכֶם : כִּי
לְכֵן גַּם נִתְּנִים אֲתֶם
הַמָּס : כִּי עֲבַדְי אֵל
הֵם לְפַקְדָה הַזֹּאת
מִנְצָחוֹם : עַל-
כֵּן תִּנּוּ לְכֹל אֲשֶׁר
צָרִיךְ לְתַרְתָּ הֵם
הַמָּס שְׁלוֹ מָס מ
מָס שְׁלוֹ מָס
יִרְאֶה שְׁלוֹ יִרְאֶה
כְּבוֹד שְׁלוֹ כְּבוֹד :
אֶל-רוֹמַיִם יוֹ:
מֵעִיד אֲנִי לְהַע-
לְהַעֲשׂוֹת לְפָנַי כָּל-
דְּבָר בְּרִאשׁוֹנָה
תְּהַנּוּנִים וְתַפְלוֹת
וּמִשְׁאַלוֹת וְתוֹרוֹת
בְּעַד כָּל-אֲנָשִׁים
בְּעַד

für die Könige/ vnd
für alle Oberkeit /
Auff das wir ein
gerüglichs vnd still-
les Leben führen müs-
gen / in alier Gotts-
seligkeit vnd erbar-
keit. Denn solches
ist gut / dazu auch
angenen für Gott
vnserm Heiland.
i. Timothy. am ij.

Erinnere sie/
das sie den Für-
sten vnd der Ober-
keit vnterthan vnd
gehorsam sein / etc.
Tito am iij.

Seid vnterthan
aller Menschlicher
ordnung vmb des
H E R R N willen/
Es sey dem Könige
als dem Obersten
oder den Heuptleutē
als

pro regibus, & om-
nibus, qui in sub-
limitate constituti
sunt, vt quietam
& tranquillam vitā
agamus, cum om-
ni pietate & grati-
tate. Hoc enim bo-
num est, & acce-
ptum coram salua-
tore nostro Deo,
1. Timothy. 2.

Admone illos
Principib. & Ma-
gistratibus subdi-
tos esse, &c. Tit.
tertio.

Subditi estote
omni humanæ cre-
aturæ propter Do-
minum, siue Regi
tāquam præcellen-
ti, siue ducibus,
tan-

ὑπὲρ βασιλέων, ἔ
πάντων τ' ἐν ὑπερ-
οχῇ ὄντων, ἵνα ἡρεμον
ἔῃ σὺ χιον βίον Διό-
γωμν ἐν πάσῃ εὐσε-
βείᾳ ἔσμενότητι, τὸ
γὰρ κερλὸν κ' ἀσπίδεκτον
ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος
ἡμῶν θεοῦ τῆς ἀπὸ
τιμότητος τῶ β'.

ὑπομίμησε αὐ-
τοῦ ἀρχαῖς ἔξασί-
αις ὑποτάσσεται, πρὸς
βαρχεῖν ἔπὰ λαοπά.
πρὸς τίτ. γ'.

ὑποτάγητα ἐν πᾶ-
ση ἀνθρώπινῃ κτίσει
ἀπὸ τὸν κύριον, εἴτε
βασιλεῖ, ὡς ὑπερέ-
χοντι: εἴτε ἡγεμόσιν,
ὡς

בְּעַד מַלְכִים וְכָל-
נַסְכִים לְמַשְׁלוֹת
לְמַעַן נַחֲיָה שְׁלָמִים
וְלִבְטַח בְּכָל-עֲבֹדַת
יְהוָה וּבְחֻסְדִים:
כִּי הוּא טוֹב וְרָצוֹן
לְנַגַד אֱלֹהִים מ
מוֹשׁוּעֵנו: בְּרָא
בְּרֵאשִׁיתוֹ אֱל-
טִימֹתַי בְּפֶרֶק ב':

הַזֶּה אֲוָתָם לְהַקְבִּישׁ
וְלְהַאֲזִין לְרוּחֵי ו
וְלִשְׁלֵטִים וְכוּ
אֱל-טִיטוֹס ג':

הַקְבִּישׁוּ לְכָל-
מַעֲרַכֵי אַנְשִׁים
בְּעֵבֹר יְהוָה:
אַמֵּן לְמַדָּךְ כִּמֵּן
כִּמֵּן לְעֵלְיוֹן אֱמֵן
אַמֵּן לְנַגִּידֵינוּ
כִּמֵּן

als den Gesandten
von ihm / zur rache
vber die vbeltheter/
vnd zu lobe den
Frommen: 1. Pet. ij.

Den Ehemennern.

Ihr Männer
wonec bey ewren
Weibern mit ver-
nunfft / vnd gebet
dem Weibischen
als dem schwach-
sten Werkzeug sei-
ne ehre / als miter-
ben der Gnade des
Lebens / auff das
ewer Gebet nicht
verhindert werde:
1. Pet. iij.

Ihr Männer lie-
bet ewre Weiber/
vnd seid nicht bitter
gegen sie: Zum Co-
lossern am iij.

Den

tanquam ab eo mis-
sis, ad vindictam
quidem nocentiū,
laudem vero recte
agentium, 1. Pet. 2.

M A R I T I S.

Viri similiter
cohabitent secun-
dum scientiam, ve-
luti infirmiori va-
si muliebri impar-
tientes honorem,
tanquam etiam co-
hæredes gratiæ vi-
tæ, ne interrumpantur preces ve-
stræ: 1. Petri 3.

Viri diligite
vxores, & ne sitis
amarulenti aduer-
sus illas: Ad Co-
lossen. 3.

Vxoꝝ

ἐν ἀπλοότητι τῆς καρ-
 δίας ὑμῶν, ὡς τῶ
 Χριστῷ. μὴ κατ' ὀφ-
 θαλμοδουλείαν ὡς ἀν-
 δρωπάρεσκοι, ἀλλ'
 ὡς δούλοι τῷ Χριστῷ:
 ποιῶντες τὸ θέλημα Ἰ-
 ησοῦ ἐκ ψυχῆς, μετ'
 εὐνοίας δουλεύοντες
 τῷ κυρίῳ, καὶ ὡς
 ἀνθρώποις, ἐδότες, ὅτι
 ὁ ἐάν τι ἐκείνοι ποι-
 ῆσῃ ἀγαθόν, τὸ αὐτοῦ κερ-
 μιῶνται παρὰ τῷ κυ-
 ρίῳ, εἴτε δούλοι εἴτε
 ἐλεύθεροι, ἐφεσ. 5.
 Ἐκλασ. γ'.

ποιῶν

בתם — לבבכם
 כמו למשיח : אין
 כעבדת עינים כמו
 חפצים להתרצו
 אלא — אנשים כי
 אם פעבדו פשיח :
 עושים את
 רצון אלהים מ
 מנפש עם חפץ
 עובדים ליהוה
 ולא לאנשים :
 ודעו כי כן
 את אשר יאשה
 איש טוב ושל
 ישלם לו מ
 מאת יהוה א
 עם עבד הוה
 ואם הפשי :
 אלא — אפסיו
 ו ואת קו
 קולסיו ג :
 I 4 לארנ

nif
 am
 tiū,
 cte
 t.2.
 I S.
 iter
 un-
 ves
 va-
 pars
 m,
 cor
 vis
 im-
 ves
 gite
 litis
 mer-
 Co-
 xoz

Den Haushe-
rrn vnd Haus-
frauen.

Ir Herrn thut
auch dasselbige ge-
gen inen / vnd las-
set ewer dreyen /
vnd wisset / das jr
auch einen Herrn
im Himmel habt /
vnd ist bey im kein
ansehen der Person.
Zun Ephes. vi.

Der Gemeinen
Jugend.

Ir Jungen
seid den alten vn-
terthan / vnd be-
weise darinn die
demut. **D**enn
Gott

PATRIBVS
familias, & matri-
bus familias.

Et vos Domini
eadem : facite
ga illos, remitten-
tes minas, scientes,
quod & vester ip-
sorum Dominus
est in coelis, nec
personæ respectus
est apud illum.
Ephes. 6.

COMMUNI
iuuentuti.

Similiter iunio-
res subditi estote
senioribus, & hu-
militatem animi vo-
bis infixam habe-
te; Propterea quod
Deus

ΤΟΙΣ ΔΕΣΠΟ-
ταις καὶ ταῖς δε-
σποίνας.

καὶ οἱ κύριοι τὰ
αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐ-
τοὺς, ἀγιέντες τὴν ἀ-
πὸ πλῶν, εἰδότες, ὅτι ἔ-
ργων αὐτῶν ὁ κύριός
ἐστιν ἐν ἔργοις, καὶ
προσωποληψία οὐκ
ἔστι παρ' αὐτῶν. πρὸς
αὐτοὺς ἐφεσίχθονες τῶν ἑ-

Τῆ κοινήνε-
αική ἡλικία.

ὁμοίως νεώτεροι
ὑποτάγητε πρεσβυ-
τέρους : καὶ τὴν τα-
πνοφροσύνην ἐγ-
κατεβάσατε. ὅτι
ὁ θε-

לארנים ולגב
ולגבירות :

ואתם הארנים ע
עשו עצם אליהם
שומטים אצב
אפכם יודעים כ
כי גם שלכם א
ארני בשמים ו
הוא לא נושא
פנים : אר-
אפטים :

לבחורים :

הקערים הכבשו
לוקנים וענוה ה
תהי טבעה בנ
בגפשותיכם : פי
I לבא

Gott widerstehet den Hofferigen /
 Aber den demüti-
 gen gibt er gnade /
 So demütiget euch
 nu vnter die gewal-
 tige hand Gottes /
 das er euch erhöhe
 zu seiner zeit. 1. Pet.
 v.

Deus superbis res-
 sistit, humilibus au-
 tem dat gratiam.
 Humiliamini igi-
 tur sub potenti ma-
 nu Dei, vt vos ex-
 tollat, cum erit op-
 portunum. 1. Pet. 5.

Den Witwen.

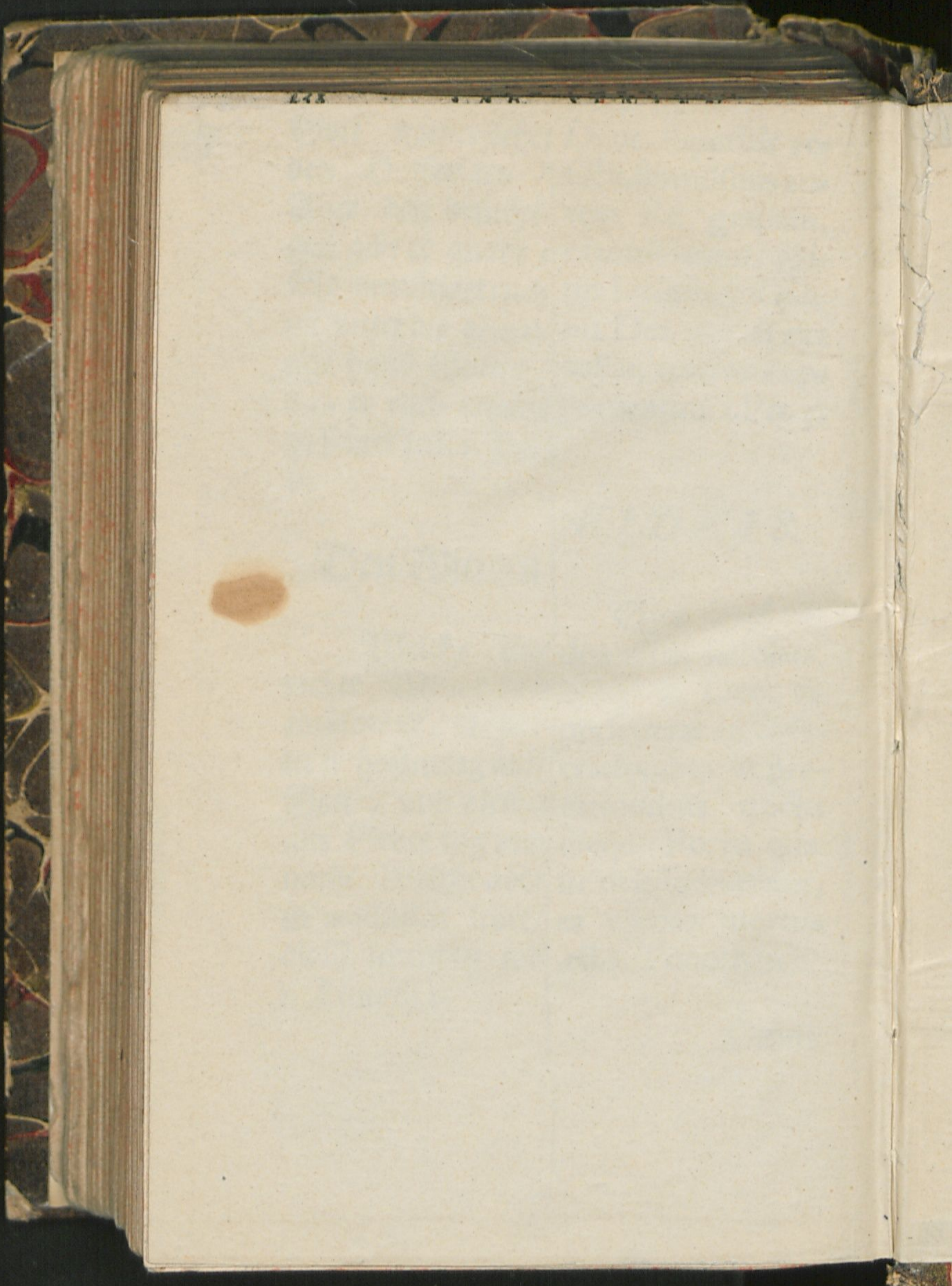
Welche eine
 rechte Witwe vnd
 einsame ist / die stel-
 let jr hoffnung auff
 Gott / vnd bleibet
 am Gebet tag vnd
 nacht. Welche aber
 in wollüsten lebet /
 die ist lebendig tod
 1. Timoth. v.

VIDUIS.

Quæ verè vi-
 dua est ac desolata,
 sperat in Deo, &
 perseuerat in obse-
 crationibus ac pre-
 cationibus noctu
 dieq;. Porro quæ
 in delitijs versatur,
 ea viuens mortua
 est. 1. Timoth. 5.

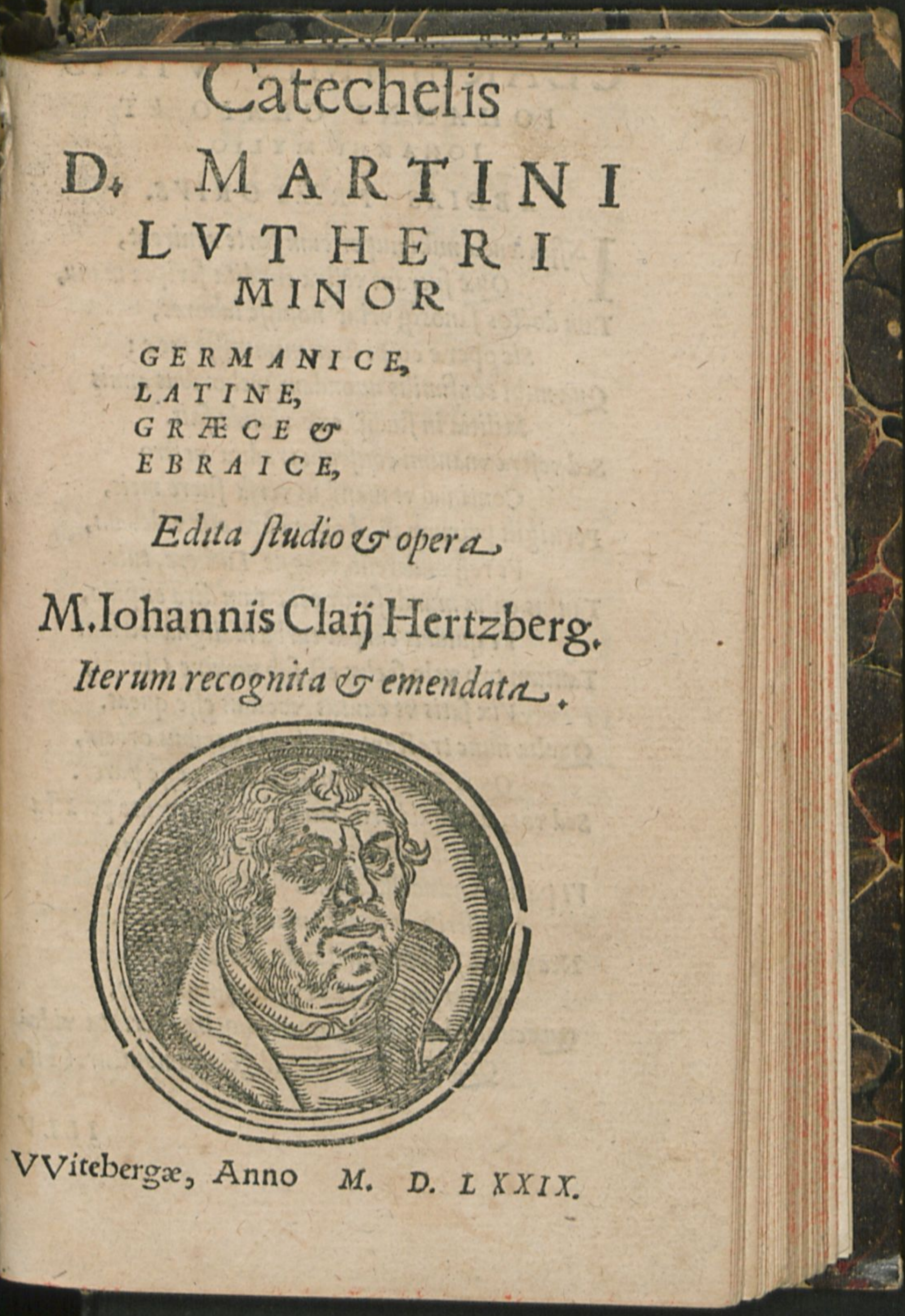
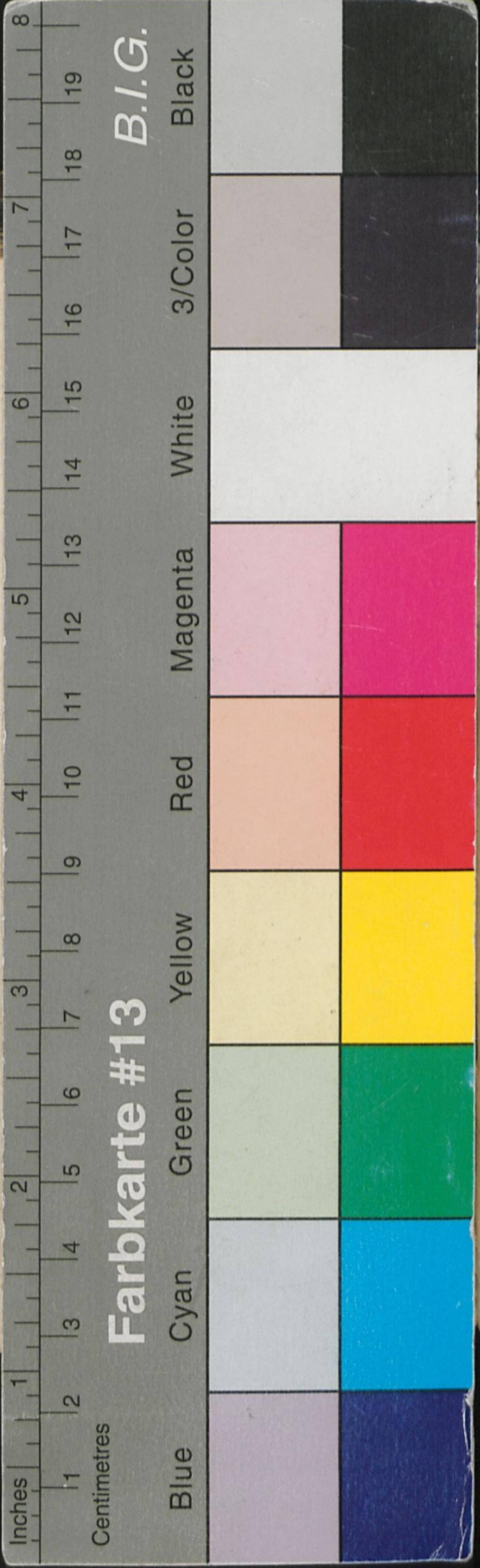
Omnia

X 2196367
5b

Catechelis

D. MARTINI
LUTHERI
MINOR

GERMANICE,
LATINE,
GRÆCE &
EBRAICE,

Edita studio & opera

M. Iohannis Claij Hertzberg.
Iterum recognita & emendata.

Witebergæ, Anno M. D. LXXIX.

